

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Τὰ αὐτοτελεῖ δημοσιεύματα ὑπ' ἀριθ. 6-8, τὰ ἄρθρα ὑπ' ἀριθ. 23-27, καὶ οἱ βιβλιοκρισίαι ὑπ' ἀριθ. 18-33 ὑποβάλλονται πρὸς κρίση γιὰ πρώτη φορά.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΕΜΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ρ

ΑΘΗΝΑ 2008

Α'. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ-ΣΠΟΥΔΕΣ-ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΟ

Γεννήθηκα στην Αθήνα στις 12 Ιουνίου 1966. Στις Πανελλαδικές εξετάσεις για τα ΑΕΙ τὸ 1984 πέτυχα στὸ Φιλολογικὸ Τμῆμα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀκολούθησα τὴν κατεύθυνση τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας. Τὸ 1988 ἀποφοίτησα μὲ τὸν βαθμὸ «᾽Αριστα» καὶ στὴν συνέχεια ἔγινα δεκτὸς ὡς μεταπτυχιακὸς φοιτητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης (Corpus Christi College), ὅπου ἐκπόνησα διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ θέμα τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεοφάνη Νικαίας, λόγιου μητροπολίτη τοῦ ΙΔ' αἰ., ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ καθ. Cyril Mango. Ἡ ὑποστήριξη τῆς διατριβῆς μου ἔγινε τὸ 1991, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰούνιο τοῦ ἴδιου ἔτους ἕως τὸν Μάιο τοῦ 1993 ὑπηρέτησα τὴν θητεία μου στὸ Πολεμικὸ Ναυτικὸ, ὡς στρατεύσιμος κελουστής.

Στις 21-3-1995 τὸ Τμῆμα Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης μὲ ἐξέλεξε ἐπίκουρο καθηγητῆ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας (διορισμός: 29-12-1995). Ἀπὸ τὸ 1996 ἕως τὸ 1998 ἦμουν μέλος τῆς Προσωρινῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Τμήματος. Τὸν Μάρτιο τοῦ 1998 ἔγινε ἡ ἐκλογή μου στὴν βαθμίδα τοῦ ἐπίκουρου καθηγητῆ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὸ Τμῆμα Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονί-

κης, όπου ανέλαβα καθήκοντα στις 15-9-1998. Το 2001 μονιμοποιήθηκα στην βαθμίδα αυτή ύστερα από την προβλεπόμενη κρίση. Κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1999-2000, 2001-2002 και 2002-2003 μετείχα στην Γενική Συνέλευση του Τμήματος. Το 2003 εκλέχθηκα άναπληρωτής καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας: "Υστεροι Χρόνοι στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου 'Αθηνών, όπου ανέλαβα καθήκοντα στις 14-6-2004. Στα τρία πανεπιστήμια, στα όποια υπηρέτησα, έχω διδάξει μέχρι σήμερα τα ακόλουθα μαθήματα:

α. Πανεπιστήμιο Θράκης

1. Είσαγωγή στην Βυζαντινή Φιλολογία
2. Βυζαντινή 'Ιστοριογραφία μέσης και ύστερης περιόδου
3. Πρωτοβυζαντινή 'Ιστοριογραφία
4. Είσαγωγή στην δημώδη Βυζαντινή Λογοτεχνία
5. Είσαγωγή στην Βυζαντινή 'Υμνογραφία
6. Είσαγωγή στην Βυζαντινή 'Ιστοριογραφία (στο Τμήμα 'Ιστορίας- 'Εθνολογίας)
7. Ρητορική του IB' αί.
8. Βυζαντινή 'Ιστορία: Μεσοβυζαντινή περίοδος (δίδαξα το μάθημα έλλείψει άλλου διδάσκοντος)
9. Είσαγωγή στην Βυζαντινή έπιστολογραφία
10. Παλαιογραφία και στοιχεῖα κριτικῆς του κειμένου

β. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Προπτυχιακά μαθήματα

1. Είσαγωγή στην Μεσαιωνική 'Ελληνική Φιλολογία

2. Ίστοριογραφία μέσης και ύστερης Βυζαντινής περιόδου (και στο Τμήμα Ίστορίας-Ήρχαιολογίας)
3. Πρώιμη Βυζαντινή Ίστοριογραφία (και στα Τμήματα Ίστορίας-Ήρχαιολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής)
4. Πεζογραφία Παλαιολογείων χρόνων
5. Είσαγωγή στην λόγια Βυζαντινή ποίηση
6. Λόγια ποίηση Ι΄-ΙΑ΄ αϊ. (Ήωάννης Γεωμέτρης, Χριστοφόρος Μυτιληναΐος)
7. Ίστορικά ποιήματα μεσοβυζαντινής περιόδου (Θεοδόσιος Διάκονος, Θεόδωρος Πρόδρομος)
8. Είσαγωγή στην Βυζαντινή Ήμνογραφία
9. Ήαμβικοί κανόνες
10. Φιλοσοφικά κείμενα Παλαιολογείων χρόνων (στα Τμήματα Ίστορίας-Ήρχαιολογίας και Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής)
11. Είσαγωγή στην Βυζαντινή Ήγιολογία
12. Λόγια ποίηση του ΙΒ΄ αϊ. (Ήλεξίου Κομνηνού, Μουσαι, Θεόδωρος Πρόδρομος, Χρονικόν του Κωνσταντίνου Μανασσή)
13. Είσαγωγή στην Βυζαντινή Ρητορική

Μεταπτυχιακά μαθήματα

1. Προβλήματα της λογοτεχνικής και φιλοσοφικής διαμάχης Θεοδώρου Μετοχίτη και Νικηφόρου Χούμνου
2. Τò πνευματικό υπόβαθρο της ανανέωσης της σπουδής των θετικῶν ἐπιστημῶν στις ἀρχές του ΙΔ΄ αϊ. και ἡ μαρτυρία των Γνωμικῶν Σημειώσεων του Θεοδώρου Μετοχίτη

3. 'Ο Λόγος ΙΔ' τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη: Προβλήματα ἑρμηνείας

γ. Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν

Προπτυχιακὰ μαθήματα

1. Εἰσαγωγή στὴν Βυζαντινὴ Φιλολογία
2. Βυζαντινὴ Ποίηση
3. Πρώιμη Βυζαντινὴ Ἱστοριογραφία
4. Πεζογραφία Παλαιολογείων Χρόνων
5. Εἰσαγωγή στὴν Βυζαντινὴ Ἀγιολογία
6. Βυζαντινὴ Ρητορικὴ

Μεταπτυχιακὰ μαθήματα

1. Προβλήματα ἐκδόσεως τῶν Ποιημάτων τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη
2. Θέματα ποιητικῆς στὸν Θεόδωρο Μετοχίτη
3. Ρητορικὰ ἔργα τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη
4. Παλαιογραφία καὶ κριτικὴ τῶν κειμένων
5. Μεταβυζαντινὴ Φιλολογία (Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος)

Β'. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Τὰ ἐρευνητικά μου ἐνδιαφέροντα ἐστιάσθησαν, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν, στὴν μελέτη τῆς θύραθεν καὶ τῆς θεολογικῆς γραμματείας τῆς ὑστεροβυζαντινῆς περιόδου. Ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ μητροπολίτη Νικαίας Θεοφάνη μοῦ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ ἀντιληφθῶ ὅτι πολλὰ κείμενα ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς ἡσυχαστικὲς ἔριδες τοῦ ΙΔ' αἰ. δὲν ἔχουν μελετηθεῖ ὅσο θὰ ἔπρεπε. Συνειδητοποίησα ἐπίσης τὴν ἀπουσία τῆς ἀπαραίτητης φιλολογικῆς ὑποδομῆς ἀπὸ ἀξιόλογες, κατὰ τὰ ἄλλα, παλαιότερες ἐργασίες, οἱ ὁποῖες ἐξέταζαν κείμενα θεολογικά, χωρὶς κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν διασάφηση τῶν ἱστορικῶν καὶ γραμματολογικῶν συμφραζομένων ἢ γιὰ τὴν ἀνίχνευση τῶν πηγῶν τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐλλοχεύει συχνὰ ὁ κίνδυνος μιᾶς θεώρησης τῶν πραγμάτων ἐντελῶς ἀνιστορικῆς. Ἡ ἔρευνα, ὡστόσο, τῶν πηγῶν, ὅπως ἔχουν δείξει οἱ μελέτες τοῦ Mercati στὸ παρελθὸν καὶ τοῦ Ševčenko καὶ τοῦ Meyendorff πρὸ πρόσφατα, συμβάλλει σημαντικὰ στὴν ἀξιοποίηση πραγματειῶν μὲ φιλοσοφικὸ ἢ θεολογικὸ περιεχόμενο ὡς μαρτυριῶν ἱστορικῶν, μὲ τὴν εὐρύτερη δυνατὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, καὶ διευκολύνει τὴν ἐρμηνεία τους ὡς ἐκφράσεων τῶν ἰδεολογικῶν κινήματων καὶ τῶν πολιτιστικῶν ζυμώσεων τῆς περιόδου στὴν ὁποία ἐντάσσ-

σονται. Τόσο στις ἐργασίες μου γιὰ τὸν Θεοφάνη Νικαίας (αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 1 καὶ 4), ὅσο καὶ στὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 5, 6, 15, 19 καὶ 20 ἄρθρα, προσπαθῶ νὰ μελετήσω τὰ κείμενα ποὺ με ἀπασχολοῦν κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα. Εἰδικότερα, στὸ βιβλίο γιὰ τὸν Θεοφάνη, με ἀφετηρία τὴν μελέτη τῶν πηγῶν, ἐπιδιώκεται ἡ ἀνασύνθεση τῆς πολυσχιδοῦς προσωπικότητος ἐνὸς δυναμικοῦ κληρικοῦ τῶν ὕστερων χρόνων, ὁ ὁποῖος, πέρα ἀπὸ τὴν ἀναπαραγωγή τῶν παραδοσιακῶν θεολογικῶν ἀπόψεων τῶν Βυζαντινῶν, ἀφομοιώνει, σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ, βασικὲς θέσεις τοῦ σχολαστικισμοῦ τῆς Δύσεως, ἐγκαινιάζοντας ἔτσι ἕναν διάλογο μετὰ τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν σκέψη τῶν καθολικῶν, ποὺ συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴν διάρκειά τοῦ ΙΕ' αἰ., ἀλλὰ καὶ ἀργότερα. Ἀπόρροια τοῦ ἐνδιαφέροντός μου γιὰ τὴν γραμματεία τῶν Παλαιολογείων χρόνων εἶναι καὶ ἡ ἔκδοσις, με ἐκτενῆ εἰσαγωγή, τῶν ἔργων τοῦ Θεοδώρου Δεξιοῦ, ἐνδιαφέρουσας προσωπικότητος τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰ., σχεδὸν λησμονημένης σήμερα, στὴν σειρὰ Corpus Christianorum.

Τὰ ρητορικὰ κείμενα, τόσο τῶν Παλαιολογείων χρόνων, ὅσο καὶ τῆς περιόδου τῶν Κομνηνῶν, ἐντάχθησαν ἐπίσης ἀρκετὰ ἐνωρὶς στὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων μου. Ἡ σημασία τῶν ἔργων αὐτῶν τόσο γιὰ τὴν μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, ὅσο καὶ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν λογοτεχνικῶν ἀναζητήσεων τῶν λογίων, ἰδιαιτέρα τοῦ ΙΒ' καὶ τοῦ ΙΔ' αἰ., ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἤδη ἀπὸ παλιά. Καρπὸ τῶν ἐρευνῶν μου στὸν συγκεκριμένον χῶρον ἀποτελοῦν ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐγκωμίου γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο Β' τοῦ Νικολάου Λαμπηνοῦ (αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 2) καὶ τὰ ὑπ' ἀριθ. 7-8, 10-14, 16-18 καὶ 21-22 ἄρθρα, ὅπου, πέρα ἀπὸ τὴν ἐκδοτικὴ παρουσίαση ἀνέκδοτων, κατὰ κανόνα, ἔργων, προσπαθῶ νὰ ἐντοπίσω

ἀπηχῆσεις ἀπὸ σύγχρονα γεγονότα καὶ νὰ ἀξιοποιήσω τὶς πληροφορίες ποὺ παρέχουν, σὲ συσχετισμὸ πάντοτε μὲ τὴν ἱστοριογραφία τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τὸ παρελθόν, τὰ βυζαντινὰ κείμενα πολὺ σπάνια μεταφράζονταν στὴν χώρα μας. Ἡ πρόσφατη προσπάθεια κάλυψης αὐτοῦ τοῦ κενοῦ ἐκ μέρους ὀρισμένων ἐκδοτικῶν οἴκων εἶναι ἀσφαλῶς εὐπρόσδεκτη, ἐφόσον ἐπιτρέπει τὴν πρόσβαση σὲ ἓνα σημαντικώτατο καὶ πολὺ ἀξιόλογο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, τὸ ὁποῖο, γιὰ διαφόρους λόγους, εἶχε ἀντιμετωπισθεῖ στὸ παρελθόν ὄχι μόνον μὲ ἀδιαφορία, ἀλλὰ, ἐνίοτε, καὶ μὲ ἐπιφύλαξη. Μικρὴ συμβολὴ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἀποτελοῦν ἡ ἔκδοση τοῦ *Ἡθικοῦ* καὶ τῶν δύο βασιλικῶν λόγων τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη (αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 5 καὶ 8) καὶ ἡ μετάφραση τῆς *Ἱστορίας* τοῦ Μιχαήλ Ἀτταλειάτη. Ἡ φιλολογικὴ μετάφραση δὲν διευκολύνει μόνον τὴν κατανόηση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ἀναγνώστη, ἀλλὰ, παράλληλα, βοηθᾷ τὸν ἴδιο τὸν ἐκδότη νὰ ἀντιληφθεῖ εὐκολότερα ὀρισμένες πτυχές τοῦ κειμένου, καταθέτοντας ἔτσι μὲ ἀκρίβεια καὶ ὑπευθυνότητα τὴν ἀποψή του γιὰ λόγια ἔργα, κατὰ κανόνα δυσνόητα καὶ μὴ προσπελάσιμα.

Ἀπὸ τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον περιστασιακὴ ἐνασχόλησή μου μὲ κείμενα, ποὺ μὲ ἀπασχολοῦσαν γιὰ ἄλλους λόγους, προέκυψαν τὰ ἄρθρα, τὰ ὁποῖα προτείνουν διορθώσεις σὲ ἔργα κυρίως ρητορικὰ καὶ παρουσιάζονται στὸ ἀνὰ χεῖρας ὑπόμνημα ὡς διακριτὴ κατηγορία.

Σὲ μικρότερη κλίμακα μὲ ἀπασχόλησαν ἡ βυζαντινὴ ἀγιολογία (ἄρθρα, ἀριθ. 4, 9) καὶ ἡ ὑμνογραφία (αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 3).

Τὸ 1986 καὶ τὸ 1987 ἔλαβα μέρος σὲ δύο ἐπιστημονικὲς ἀποστολὲς τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν τοῦ ΕΙΕ στὸ

“Άγιον Όρος και έργάσθηκα για την καταγραφή και ταξινομήση τών μεταβυζαντινών αρχείων τών μονών Ίβήρων, Διονυσίου, Σταυρονικήτα και Παντελεήμονος. Τò 1994 μετείχα ώς άμβειβόμενος συνεργάτης σέ έπιστημονικό πρόγραμμα τού Τομέα Βυζαντινής Φιλολογίας και Λαογραφίας τού Τμήματος Φιλολογίας τού Πανεπιστημίου Άθηνών, τò όποιο είχε ώς στόχο την έπισήμανση και καταγραφή άνεκδότων κανόνων σέ χειρόγραφα τής χριστιανικής Άνατολής. Τò 2000 ήμουν μέλος τής όργανωτικής έπιτροπής τού έπιστημονικού συνεδρίου τού Τομέα Μεσαιωνικών και Νέων Έλληνικών Σπουδών τού Τμήματος Φιλολογίας τού Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με θέμα Λόγια και Δημώδης Γραμματεία τού Έλληνικού Μεσαίωνα, στò όποιο έλαβα μέρος με άνακοίνωση. Έπίσης, σέ συνεργασία με την άναπληρώτρια καθηγήτρια κ. Νίκη Παπατριανταφύλλου-Θεοδωρίδη, είχα την τυπογραφική έπιμέλεια τών Πρακτικών τού συνεδρίου. Τόν Σεπτέμβριο τού 2007 έλαβα μέρος στò έπιστημονικό συνέδριο, πού όργάνωσε τò Πανεπιστήμιο τού Torino στò ίταλικό μοναστήρι τού Bose, με θέμα σχετικό με τις άπαρχές τών ήσυχαστικών έρίδων. Έ συμβολή μου θά δημοσιευθεϊ στὰ πρακτικά τού συνεδρίου, τὰ όποια άναμένεται νά κυκλοφορηθοϋν κατά τò τρέχον έτος.

Γ'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

α. Αυτότελῃ δημοσιεύματα

1. *Theophanes of Nicaea: His Life and Works (Wiener Byzantinistische Studien, XX)*, Βιέννη 1996, σσ. 234.

Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς. Ἀντικείμενό της εἶναι ὁ βίος καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ μητροπολίτη Νικαίας Θεοφάνη (†1380), γιὰ τὸν ὁποῖον ἐλάχιστα στοιχεῖα ἦσαν γνωστά. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐπιχειρεῖται ἀναλυτικὴ ἐξέταση τοῦ συνόλου τῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς τοῦ Θεοφάνη σὲ συσχετισμὸ μὲ τὰ ἔργα ἄλλων λογίων τῆς ἐποχῆς, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὸς ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ρόλου ποὺ διαδραμάτισε ὁ λόγιος κληρικὸς κατὰ τὶς ἡσυχαστικὰς διαμάχες τοῦ ΙΔ' αἰ.

Ἡ διατριβὴ εἶναι διαρθρωμένη σὲ δώδεκα κεφάλαια.

Στὸ πρῶτο ἐπιχειρεῖται σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῶν παλαμικῶν ἐρίδων, προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ ἡ προσέγγιση τοῦ ἔργου τοῦ Θεοφάνη, τὸ ὁποῖο εἶναι κυρίως φιλοσοφικὸ καὶ θεολογικόν. Στὸ δεύτερο ἐξετάζεται κριτικὰ ἡ ἰσχνὴ βιβλιογραφία ποὺ ὑπάρχει σχετικὰ μὲ τὸν λόγιο μητρο-

πολίτη, ἐνῶ στὸ τρίτο συγκεντρώνονται καὶ ἀξιοποιοῦνται ὅλες οἱ διαθέσιμες εἰδήσεις γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν δραστηριότητά του. Πλήρης κατάλογος τῶν ἔργων του, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων, καθὼς καὶ τῶν χειρογράφων, στὰ ὁποῖα παραδίδονται, παρατίθεται στὸ τέταρτο κεφάλαιο, ἐνῶ, παράλληλα, δίνεται ἐκτενὴς περιλήψη τοῦ περιεχομένου κάθε πραγματείας.

Τὸ πέμπτο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἀνέκδοτη θεολογικὴ ἐπιστολὴ πρὸς Ἰστέιλε ὁ Θεοφάνης στὸν Λατίνου τιτουλάριο ἀρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Παῦλο, μὲ παρότρυνση τοῦ πρώην αὐτοκράτορα Ἰωάννη ς' Καντακουζηνοῦ, προσπαθώντας νὰ ἐξηγήσει συνοπτικὰ στὸν συνομιλητὴ του τὴν θεωρία γιὰ τὴν διάκριση θείας οὐσίας καὶ ἀκτίστων ἐνεργειῶν. Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Παῦλος, ὅταν συνέταξε τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Καντακουζηνό, στὴν ὁποία ἀπαντᾷ ὁ Θεοφάνης, εἶχε ὑπόψη του τὴν κριτικὴ πρὸς ἄσκησε ὁ Πρόχορος Κουδώνης στὴν περὶ θαβωρίου φωτὸς διδασκαλία τῶν ἡσυχαστῶν, ἐνῶ διαπιστώνεται ὅτι καὶ ὁ Θεοφάνης συνέταξε τὴν ἀπάντησή του, ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν ἔργα τοῦ Προχόρου, χωρὶς ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐνσωματώνει στὴν ἐπιστολὴ, χωρὶς ὅμως νὰ κατονομάζει τὸν συγγραφέα τους. Προσδιορίζεται, τέλος, ἡ ἐπίδραση τῆς διδασκαλίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ στὴν διαμόρφωση καὶ διατύπωση τῶν ἀπόψεων πρὸς ἐκτίθενται στὸ κείμενο.

Ἡ *Περὶ θαβωρίου φωτὸς πραγματεία*, ἴσως τὸ πλέον πρωτότυπο κείμενο τοῦ συγγραφέα, ἀναλύεται στὸ ἕκτο κεφάλαιο. Ὁ Θεοφάνης ἀντικρούει, σὲ ὀρισμένα σημεῖα τοῦ κειμένου, ἀπόψεις ἀντιπαλαμικῶν θεολόγων, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομά τους, ὅπως ἄλλωστε συνηθίζει καὶ σὲ ἄλλα πονήματά του. Μετὰ ἀπὸ συγκριτικὴ ἐξέταση τοῦ κειμένου μὲ ἐκδεδομέ-

να και ανέκδοτα ἔργα τοῦ Προχόρου Κυδώνη, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Θεοφάνης συνέθεσε τὴν πραγματεία προκειμένου νὰ ἀνασκευάσει τὶς ἀπόψεις τοῦ Προχόρου, ὁ ὁποῖος εἶχε πρόσφατα καταδικασθεῖ μὲ συνοδικὸ Τόμο (1368). Ταυτόχρονα, τοῦ δίνεται ἡ εὐκαιρία νὰ καταδείξει τὴν ὀρθότητα τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου. Ὡς χρόνος συγγραφῆς προτείνεται τὸ διάστημα μεταξύ τῶν ἐτῶν 1368 καὶ 1376. Ἡ μελέτη τῶν πηγῶν ὀδηγεῖ, ὡστόσο, στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Θεοφάνης, ἂν καὶ παλαμικός, δὲν διστάζει νὰ ἐμπλουτίσει τὴν ἐπιχειρηματολογία του ἀντλώντας στοιχεῖα ἀπὸ τὴν *Summa contra Gentiles* τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, πού εἶχε πρόσφατα μεταφρασθεῖ στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Δημήτριο Κυδώνη· παραδείγματος χάριν, ἡ τριμερὴς διάκριση τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου σχετικὰ μὲ τὸ θεῖο, πού υἰοθετεῖ ὁ συγγραφέας μας, στηρίζεται στὶς θέσεις πού διατυπώνει ὁ δυτικὸς θεολόγος.

Στὸ ἔβδομο κεφάλαιο ἐξετάζεται τὸ ἔργο τοῦ Θεοφάνη *Περὶ ἀϊδιότητος τῶν ὄντων*. Τὸ μικρὸ αὐτὸ πόνημα ἀποτελεῖ καὶ πάλι καρπὸ τῆς προσπάθειας τοῦ συγγραφέα νὰ στηρίξει τὶς θέσεις τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἐνῶ παράλληλα ἀσκειῖται ἔντονη κριτικὴ στὶς ἀντιπαλαμικὰς ἀπόψεις πού διατύπωσαν μετὰ τὴν σύνοδο τοῦ 1351 ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ ὁ μαθητὴς του Ἰωάννης Κυπαρισσιώτης. Ὁ Θεοφάνης, ὡστόσο, παίρνει καὶ πάλι τὶς ἀποστάσεις του ἀπὸ ὀρισμένους ἀκραῖες, κατὰ τὴν κρίση του, ἀντιλήψεις τοῦ Παλαμᾶ, ἐνῶ δὲν διστάζει νὰ διαρθρώσει τὰ ἐπιχειρήματά του κατὰ τὸ πρότυπο τῶν κεφαλαίων τῆς *Summa contra Gentiles* τοῦ Ἀκινάτη.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐκτενέστερα ἔργα τοῦ Θεοφάνη εἶναι τὸ ἀνέκδοτο σύγγραμμά του *Κατὰ Λατίνων*, στὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο τὸ ὄγδοο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου. Ἡ συγκριτικὴ μελέτη

τῶν κειμένων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Θεοφάνης συντάξε τὴν πραγματεία του ὡς ἀπάντηση σὲ ἀνέκδοτη φιλολατινικὴ ἐργασία τοῦ Δημητρίου Κυδῶνη, σχετικὴ μὲ τὴν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης ὅτι ὁ Θεοφάνης ἄντλησε ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ἀντιλατινικὰ κείμενα τοῦ Νείλου Καβάσιλα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν μία ἀπὸ τὶς βασικὲς πηγές του. Εἶναι πάντως ἀξιοσημείωτο ὅτι σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἀποκλίνει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Καβάσιλα γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀποδεχόμενος, γιὰ παράδειγμα, τὴν ὑπαρξὴ τάξεως μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐνῶ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ δανεῖζεται πατερικὰ χωρία ἀπὸ τὸ ἀνθολόγιο τοῦ φιλοδυτικῆς πατριάρχῃ τοῦ ΙΓ' αἰ. Ἰωάννου Βέκκου, γιὰ νὰ στηρίξει τὶς θέσεις του. Μία ἄλλη ἀφετηρία τῆς ἀντιλατινικῆς κριτικῆς τοῦ Θεοφάνη ἀπετέλεσαν τὰ ἔργα τοῦ Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ, ἡ μεθοδολογία τῶν ὁποίων υἱοθετεῖται σιωπηρὰ καὶ ἀξιοποιεῖται σὲ σημαντικὸ βαθμό.

Στὴν ἐπόμενη ἐνότητα ἀναλύεται τὸ ἔργο τοῦ Θεοφάνη *Κατὰ Ἰουδαίων*. Μετὰ τὴν διαπίστωση ὅτι καὶ ἐδῶ ὁ συγγραφέας δὲν ἀποφεύγει τοὺς ὑπαινιγμοὺς σὲ σύγχρονες θεολογικὲς διαμάχες, ἐπικρίνοντας, λ.χ., τὶς ἀπόψεις ποὺ εἶχε διατυπώσει ὁ Πρόχορος Κυδῶνης σχετικὰ μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐνταχθεῖ τὸ ἐν λόγω ἔργο στὸν εὐρὺ κύκλο τῆς βυζαντινῆς ἀντιϊουδαϊκῆς γραμματείας καὶ νὰ προσδιορισθεῖ ἡ ὀφειλὴ τοῦ Θεοφάνη σὲ προγενέστερους συγγραφεῖς ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ἐκτενὲς αὐτὸ κείμενο ἀξιοποιήθηκε τὸν ἐπόμενο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ (Θεοφάνη Μηδεῖας), ὁ ὁποῖος συνέγραψε στὴν πραγματικότητα ἐδάφια τοῦ Θεοφάνη, προκειμένου νὰ συνθέσει μία δική του ὁμιλία ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων.

Μὲ τὸν Λόγον εἰς τὴν Θεοτόκον ἀσχολοῦμαι στὸ δέκατο κεφάλαιο, ὅπου διατυπώνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ μελέτησε τὸ ἔργο *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς* τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, ἐπεχείρησε νὰ παρουσιάσει τὴν Θεοτόκο ὡς τὸν ἄνθρωπο ποῦ πραγμάτωσε στὸν ὕψιστο βαθμὸ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἐν Χριστῷ βίου, ὅπως τὸ σκιαγράφησε ὁ Καβάσιλας.

Τὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο πραγματεύεται τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα τῶν Σερρῶν Ἰωάννου Οὐγκλέση πρὸς τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο, στὴν ὁποία ἐξαίρεται ἡ συμβολὴ τοῦ Θεοφάνη στὴν πρόοδο τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τῆς σερβικῆς ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ζητεῖται ἡ ἄρση τοῦ σχίσματος τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ποῦ εἶχε προκληθεῖ ἐξαιτίας ὀρισμένων ἀντικανονικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀποθανόντος Σέρβου μονάρχου Στεφάνου Δουσάν. Μὲ βάση παράλληλα χωρία μεταξὺ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς καὶ τῶν ἔργων τοῦ Θεοφάνη, ὑποστηρίζεται ὅτι συντάκτης τῆς ἦταν ὁ ἴδιος ὁ μητροπολίτης Νικαίας, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπωμισθεῖ καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων.

Στὸ δωδέκατο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο ἀνασκευάζεται ἡ ἄποψη τοῦ Jugie ὅτι ὁ Θεοφάνης ὑπῆρξε καὶ ὕμνογράφος, ἐφόσον οἱ τέσσερις κανόνες ποῦ προσέγραψε στὸν λόγιό μητροπολίτη ὁ Γάλλος ἐρευνητὴς εἶναι στὴν πραγματικότητά ἔργα τοῦ Θεοφάνη τοῦ Γραπτοῦ. Σὲ παράρτημα θίγονται ὀρισμένα ἐκδοτικὰ προβλήματα τοῦ ἔργου *Περὶ θαβωρίου φωτός*, καταρτίζεται τὸ στέμμα τῶν κωδίκων ποῦ τὸ παραδίδουν καὶ ἐπισημαίνονται ἑλλείψεις τῆς πρόσφατης ἔκδοσης.

Μὲ τὴν μέθοδο τῆς φιλολογικῆς ἀνάλυσης τῶν πηγῶν τῶν ἔργων τοῦ Θεοφάνη, ἀναδεικνύεται ἀνάγλυφη ἡ προσωπικότητά ἐνὸς συγγραφέα, σχεδὸν ἄγνωστου ὡς τώρα, ὁ ὁποῖος διαδραμάτισε σημαντικὸ ρόλο στὶς θεολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς

συζητήσεις της εποχής του και δὲν δίστασε νὰ ἀφομοιώσει ὀρισμένα στοιχεῖα τῆς δυτικῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Μὲ τὴν ἐπιλογή αὐτὴ ὁ μητροπολίτης τῆς Νίκαιας ἐγκαινιάζει τὴν μακρὰ σειρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐκείνων λογίων τοῦ ὕστερου Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ ὅποιοι, σὲ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ, δέχονται ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ δυτικὴ θεολογία, ἄλλοτε ἀφομοιώνοντας δημιουργικὰ τὰ ξένα ἐρεθίσματα καὶ ἄλλοτε ἀκολουθώντας περισσότερο πιστὰ τὰ πρότυπά τους.

Κρίσεις καὶ μνηεῖς: 1) H. Hunger-W. Lackner-C. Hannick, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek. Teil 3/3. Codices theologici 201-337*, Βιέννη 1992, 4, 2) F. Tinnefeld, «Eine Text des Prochoros Kydones in Vat. Gr. 609 über die Bedeutung der Syllogismen für die theologische Erkenntnis», *Philistor. Miscellanea in honorem Caroli Laga septuagenarii*, edita ab A. Schoors et P. Van Deun (*Orientalia Lovaniensia Analecta* 60), Leuven 1994, 517, σημ. 11, 3) *Analecta Bollandiana* 115 (1997), 228, X. Lequieux, 4) A. Rigo, «La missione di Teofane di Nicea a Serre presso il despota Giovanni Uglješa (1367-1368)», *Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata* 51 (1997), 113, σημ. 1 καὶ 3, 124, σημ. 67, 5) *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 47 (1997), 316-318, C. Kraus, 6) *Revue des Études Byzantines* 55 (1997), 348-349, M.-H. Congourdeau, 7) *Byzantinische Zeitschrift* 91 (1998), 190-192, F. Tinnefeld, 8) *Speculum* 73 (1998), 577-578, D.J. Constantelos, 9) A. Külzer, «Adversus Judaeos: Text und Bild in spätbyzantinischen Zeit», *Σύμμεικτα* 12 (1998), 100, σημ. 17, 10) J.A. Demetracopoulos, «Nicholas Cabasilas's *Quaestio de rationis valore*: An antipalamite Defence of Secular Wisdom», *Βυζαντινά* 19 (1998), 74, σημ. 84, 11) Σ. Τριαντάρη, «Ἡ παρουσία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας

στην ἐρμηνεία τῆς θεωρίας τοῦ ἀκτίστου φωτὸς ἀπὸ τὸν Θεοφάνη Νικαίας», *Παρνασσός* 40 (1998), 90, σημ. 1 καὶ 3, 91, σημ. 6, 101, σημ. 33, 12) Ἰ.Α. Δημητρακόπουλος, *Νικολάου Καβάσιλα κατὰ Πύρρωνος. Πλατωνικὸς σκεπτικισμὸς καὶ ἀριστοτελικὸς ἀντισκεπτικισμὸς στὴ βυζαντινὴ διανόηση τοῦ 14ου αἰώνα*, Ἀθήνα 1999, 173, σημ. 122, 180, σημ. 159, 226, σημ. 347, 13) A. Külzer, *Disputationes Graecae contra Judaeos. Untersuchungen zur byzantinischen antiijüdischen Dialogliteratur und ihrem Judenbild*, Μόναχο 1999, 201, σημ. 476, 202, σημ. 477 καὶ 482, 219, σημ. 561, 14) Σ.Ι. Κουρούσης, *Ἀθηνᾶ* 82 (1997-1999), 322, σημ. 1 (ββκρ. τῆς ἔκδοσης Barlaam Calabro, *Opere contro i Latini*. Introduction, storia dei testi, edizione critica, traduzione e indici a cura di A. Fyrigos, I-II (*Studi e Testi* 347), Βατικανὸ 1998), 15) *Orientalia Christiana Periodica* 65/1 (1999), 199-200, V. Ruggieri, 16) Nil Cabasilas, *Sur le Saint-Esprit*, Introduction, texte critique, traduction et notes par Th. Kislas, Παρίσι 2001, 43, 137, 143, 17) Λ.Γ. Μπενάκης, Ἡ παρουσία τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη στὸ Βυζάντιο. Ἡ νεώτερη ἔρευνα γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τοὺς ἀντιπάλους τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολή, *Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ἀφιέρωμα στὸν ἀρχιεπίσκοπο Δημήτριο*. Ἐπιμέλεια ἔκδοσης †Σ. Δαμασκηνός, Φ. Δωρῆς, Β. Κύρκος, Ἡ. Μουτσούλας, Γ. Μπαμπινιώτης, Κ. Μπέης, Θ. Πελεγρίνης, Ἀθήνα 2002, 635, σημ. 9, 18) Y. Spiteris-C.G. Conticello, «Nicola Cabasilas Chamaetos», *La théologie byzantine et sa tradition* II. (XIIIe-XIVe s.), sous la direction de C. G. Conticello et V. Conticello, Turnhout 2002, 395, 19) Γ. Ζαχαρόπουλος, *Ὁ μητροπολίτης Νικαίας Θεοφάνης. Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργου του*, Θεσσαλονίκη 2004, passim, 20) N. Russell, Prochoros Cydones and the fourteenth-century understanding of Orthodoxy, *Byzantine Orthodoxies. Papers from the Thirty-sixth Spring Sympos-*

*sium of Byzantine Studies, University of Durham, 23-25 March 2002. Edited by A. Louth and A. Cassiday, Aldershot 2006, 88 passim, 21) A. Fyrigos, Tomismo e antitomismo a Bizanzio (con una nota sulla *Defensio S. Thomae adversus Nilum Cabasilam di Demetrio Cidone, Tommaso d'Aquino (+ 1274) e il mondo Bizantino*, a cura di A. Molle, Venafro 2004, 29-30 (n.7), 52 (n. 70).*

2. 'Ο λόγιος Νικόλαος Λαμπηνός καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγον ('Εταιρεία Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν. Διπτύχων Παράφυλλα 4), Ἀθήνα 1992, σσ. 111.

Κριτική ἔκδοση τοῦ ἀνεκδότου ἐγκωμίου στὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο (1282-1328), ποῦ ἔγραψε ὁ Νικόλαος Λαμπηνός στὶς ἀρχές τοῦ ΙΔ' αἰ. Γιὰ τὸν συγγραφέα ἐλάχιστα στοιχεῖα εἶναι γνωστά, τὸ γεγονός πάντως ὅτι διατηροῦσε ἀλληλογραφία μὲ τὸν Νικηφόρο Γρηγορᾶ δείχνει ὅτι ἦταν φυσιογνωμία μᾶλλον ἀξιοπρόσεκτη. Τὸ κείμενο ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν μοναδικὸ κώδικα ποῦ τὸ παραδίδει, τὸν Vindobonensis phil. gr. 165, ἐνῶ στὴν εἰσαγωγή ἐπιχειρεῖται σύντομος ἱστορικὸς καὶ φιλολογικὸς σχολιασμός. Ἡ συγγραφή τοῦ ἔργου, βάσει ἐσωτερικῶν ἐνδείξεων, τοποθετεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1296 καὶ 1303, ἐνῶ, παράλληλα, ἀξιοποιοῦνται οἱ πληροφορίες ποῦ παρέχει ὁ ρήτορας γιὰ τὶς συγκρούσεις τῶν Βυζαντινῶν μὲ τοὺς Ὁθωμανοὺς στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ ΙΓ' αἰ., καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ Ἐνετικῶ στόλου ἐναντίον τῶν Γενουατῶν τοῦ Πέρα τὸ 1296, ἡ ὁποία μάλιστα περιγράφεται πολὺ παραστατικὰ στὸ κείμενο, χωρὶς νὰ κατονομάζονται οἱ δύο ἀντίπαλοι. Τὸ συ-

νηθισμένο σὲ ἔργα παρόμοιας ὕφης κρυπτικὸ ὕφος καὶ ἡ σκόπιμη αἰνιγματικότητα τοῦ ρήτορα ἐπιβάλλουν κάθε φορὰ τὴν προσφυγὴ σὲ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς, κυρίως στὴν *Ἱστορία* τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, προκειμένου νὰ γίνουν ἀπόλυτα κατανοητὲς οἱ πληροφορίες ποὺ παρέχει. Ὁ Λαμπηνὸς ἀναφέρει ἐπίσης τὴν τριετῆ παραμονὴ τοῦ αὐτοκράτορα στὴν ἀνατολή (1290-1293), ἐνῶ ἐνδεχομένως ὑπαινίσσεται καὶ τὶς ἐπιτυχίες τοῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου Φιλανθρωπηνοῦ ἐναντίον τῶν Τούρκων στὴν περιοχὴ τοῦ Μαιάνδρου μετὰ τὸ 1295. Ἀκόμη, διασταυρώνονται μὲ τὶς εἰδήσεις ἄλλων πηγῶν καὶ ἐλέγχονται οἱ μαρτυρίες τοῦ κειμένου γιὰ τὴν μεταρρύθμιση κατὰ τὴν διάρκειά τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ συστήματος τῶν προνοιῶν. Ὁ Λαμπηνὸς ἐπιβεβαιώνει τὰ ὅσα γράφει ὁ Παχυμέρης σχετικὰ μὲ τὴν ἐκχώρηση προνοιῶν ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα σὲ ἐξέχοντες στρατιωτικὸς κληρονομικῶ δικαιώματι. Ἀποδεικνύεται, τέλος, ἡ ἐξάρτηση τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὸ περὶ βασιλικῶν λόγων κεφάλαιο τῆς ρητορικῆς πραγματείας τοῦ Ψευδο-Μενάνδρου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο *Βασιλικὸν λόγον* τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη. Ἡ ἔκδοση συνοδεύεται ἀπὸ σύντομα σχόλια καὶ ἐκτενῆ περίληψη. Σὲ παράρτημα ἐκδίδονται δύο ἀνέκδοτες ἐπιστολές τοῦ Νικολάου Λαμπηνοῦ ἀπὸ τὸ χφ. Vaticanus gr. 1696.

Κρίσεις καὶ μνῆτες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 520-521, A. Karpozelos, 2) *Revue des Études Byzantines* 53 (1995), 387-388, A. Failler, 3) *Byzantion* 66 (1996), 300, P. Yannopoulos, 4) A. Laiou, «Le débat sur les droits du fisc et les droits régaliens au debut du 14e siècle», *Revue des Études Byzantines* 58 (2000), 100, σημ. 6, 5) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 40, 6) D. Angelov, *Imperial Ideology & Political Thought in*

Byzantium, 1204-1330, Cambridge 2007, 75, 94, 109, 111, 132, 136, 139, 171, 247.

3. *Κανόνες εἰς ὄσιον Ἀθανάσιον τὸν Ἀθωνίτην*. Κριτική ἔκδοσις ὑπὸ Ἰ. Πολέμη (Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων), Ἀθήναι 1993, σσ. 186.

Κριτική ἔκδοσις δεκαπέντε ἀνεκδότων βυζαντινῶν κανόνων πρὸς τιμὴν τοῦ κτίτορος τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας, ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου. Ἡ ἐκδοτικὴ ἐπεξεργασία καὶ ὁ ὑπομνηματισμὸς τῶν κειμένων ἀπετέλεσαν θέμα φοιτητικῆς ἐργασίας, τὴν ὁποία μοῦ εἶχε ἀναθέσει ὁ καθ. Ἀ.Δ. Κομίνης στὸ πλαίσιο τοῦ σεμιναρίου βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Οἱ κανόνες παραδίδονται σὲ ἀγιορειτικούς κώδικες καὶ ἔχουν γραφεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἀγιορεῖτες ὑμνογράφους, οἱ ὁποῖοι θέλησαν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν νὰ τιμήσουν τὸν ἀνανεωτὴ τοῦ μοναχισμοῦ στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὅπως ἐπισημαίνεται στὴν εἰσαγωγή, εἶναι βέβαιο ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κανόνες συνετέθησαν κατὰ παραγγελία τῶν μοναχῶν τῆς Μεγίστης Λαύρας, γιὰ νὰ ψαλοῦν τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου (5 Ἰουλίου). Ἡ μελέτη τῆς χειρόγραφης παράδοσης ἀποδεικνύει ὅτι ἤδη κατὰ τὸν IB' αἰ. εἶχε καταρτισθεῖ μία συλλογὴ ἀπὸ κανόνες ποὺ εἶχαν περιστασιακὰ γραφεῖ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀγίου. Μαρτυρίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς συλλογῆς ἀποτελοῦν οἱ κώδικες Γρηγορίου 2, Μ. Λαύρας M 88, καθὼς καὶ ἓνας ἀκαταλόγητος κώδικας, τοῦ ID' αἰ., ποὺ σώζεται ἐπίσης στὴν μονὴ Μ. Λαύρας, οἱ ὁποῖοι παραδίδουν, ἀνεξάρτητα ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, τοὺς ἴδιους κανόνες μὲ τὴν ἴδια περίπου σειρά. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ συγκρότησις τῆς συλλογῆς ὀφείλεται

στην προσωπική εὐλάβεια κάποιου πιστοῦ ἢ, ἴσως πιθανότερο, σὲ συλλογική πρωτοβουλία τῶν μοναχῶν τῆς Λαύρας. Ἡ περίπτωση πάντως παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐφόσον μᾶς δίνει τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε πῶς διαμορφώνεται σταδιακὰ καὶ πῶς ἐν συνεχείᾳ παγιώνεται ἡ λατρεία ἐνὸς βυζαντινοῦ ἁγίου, στὸ στενότερο ἀρχικὰ περιβάλλον τῆς μοναστικῆς κοινότητος ποῦ ὁ ἴδιος ἱδρυσε.

Πέρα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς χειρόγραφης παράδοσης, στὴν εἰσαγωγή ἐξετάζεται τὸ θέμα τῶν πηγῶν τῶν ἐκδιδόμενων κειμένων. Οἱ περισσότεροι ὑμνογράφοι εἶχαν πρὸ ὀφθαλμῶν κατὰ τὴν σύνταξη τῶν ἔργων τους τὴν παραλλαγή Β' τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἡ ὁποία ἦταν περισσότερο διαδεδομένη, ἐνῶ μόνον ἓνας φαίνεται νὰ ἀξιοποιεῖ τὴν ἀρχαιότερη παραλλαγή Α'. Ἐνδεχομένως, σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὑπάρχουν ἀπηχήσεις ἀπὸ τὴν προφορική ἁγιορειτική παράδοση γιὰ τὸν βίο τοῦ ὁσίου, ὅπως συμβαίνει, γιὰ παράδειγμα, μὲ τὴν μνεΐα κάποιου θαύματος, ποῦ δὲν καταγράφεται σὲ καμμία γραπτὴ πηγὴ, ἂν καὶ ἡ πιθανότητα νὰ εἶχε περιληφθεῖ σὲ χαμένο σήμερα κείμενο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλεισθεῖ.

Οἱ κανόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἓνας εἶναι ἱαμβικός, ἐκδίδονται κατὰ τὸ πρότυπο τῆς σειρᾶς *Analecta Hymnica Graeca*.

Κρίσεις καὶ μνεΐες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 557, Α. Karpozelos, 2) Ἐ. Παπαηλιοπούλου-Φωτοπούλου, *Ταμεῖον ἀνεκδότων Βυζαντινῶν ἀσματικῶν ἀκολουθιῶν*, Ἀθῆναι 1996, 285, σημ. 20, 3) Ε. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 28.

4. Θεοφάνους Νικαίας, Ἐπίδειξις ὅτι ἐδύνατο ἐξ αἰδίου γεγενῆσθαι τὰ ὄντα καὶ ἀνατροπὴ ταύτης. Editio princeps. Εἰσαγωγή, κείμενο, μετάφραση, εὑρετήρια Ἰωάννης Δ. Πολέμης (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. *Corpus Philosophorum Medii Aevi. Philosophi Byzantini* 10), Ἀθήνα 2000, σσ. 240.

Ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, καθὼς γιὰ πρώτη φορά ἐκδίδεται ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κείμενα τοῦ Θεοφάνη Νικαίας, ἡ πραγματεία σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς αἰδιότητος τῶν ὄντων. Ὁ Θεοφάνης, ἐπιχειρώντας νὰ ἀποδείξει ὅτι τὰ δημιουργήματα δὲν μποροῦσαν νὰ εἶναι συναΐδια μὲ τὸν Θεό, συνθέτει μία μελέτη, μοναδικὴ ἴσως στὴν βυζαντινὴ φιλοσοφικὴ γραμματεία, στὴν ὁποία ἡ πατερικὴ παράδοση συναντᾶται μὲ τοὺς προβληματισμοὺς τῶν σχολαστικῶν θεολόγων τῆς Δύσεως. Εὐλόγα, ἐπομένως, παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τόσο ἡ ἀνίχνευση τῶν πηγῶν τοῦ συγγραφέα, ὅσο καὶ ἡ συσχέτιση τοῦ ἔργου μὲ τὶς θεολογικὰς συζητήσεις καὶ τοὺς προβληματισμοὺς ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ ΙΔ' αἰ. Ἡ εἰσαγωγή εἶναι ἀφιερωμένη στὴν συζήτηση αὐτῶν τῶν θεμάτων.

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο δίνει στὸν ἀναγνώστη ὀρισμένες ἀπαραίτητες πληροφορίες γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Θεοφάνη, ἐνῶ τὸ δεύτερο εἶναι ἀφιερωμένο στὰ προβλήματα χρονολόγησής τοῦ συγγραμματος. Ὅπως ἐπισημαίνεται ἤδη στὴν διατριβή μου, ἡ δομὴ τῆς πραγματείας ἀκολουθεῖ τὴν δομὴ τῶν κεφαλαίων τῆς *Summa theologiae* τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη· ὡστόσο, στὸ τέταρτο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς διαπιστώνεται, ἐπιπλέον, ὅτι ὁ συγγραφέας

ἀντλεῖ μεγάλο μέρος τῶν ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς ἀϊδιότητος τῶν ὄντων, πού παραθέτει στὸ πρῶτο μέρος τῆς πραγματείας του, ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἐνότητες τῶν δύο μείζονος σημασίας ἔργων τοῦ Ἀκινάτη (τῆς Summa Theologiae καὶ τῆς Summa contra Gentiles). Τοῦτο δὲν σημαίνει φυσικὰ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀντιγράφει δουρικὰ τὸ πρότυπό του· ἀντίθετα, ἐμπλουτίζει τὴν παρατιθέμενη ἐπιχειρηματολογία μὲ στοιχεῖα πού ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν βυζαντινὴ φιλοσοφικὴ παράδοση. Στὴν πραγμάτευση τοῦ ζητήματος αὐτοῦ εἶναι ἀφιερωμένο τὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς, ὅπου γίνεται ἀπόπειρα ὀριοθέτησης τοῦ φιλοσοφικοῦ ὑποβάθρου τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν ἀντιπάλων τοῦ Θεοφάνη, ὅπως αὐτὰ ἀποδίδονται ἀπὸ τὸν ἴδιο, προκειμένου νὰ ἀναιρεθοῦν στὴ συνέχεια. Ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐπίδραση πού ἄσκησε στὴν σκέψη τοῦ Θεοφάνη τὸ ἔργο παλαιῶν σημαντικῶν θεολόγων, ὅπως λ.χ. τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἀποτελοῦν ἀντικείμενο χωριστῶν ἐνοτήτων. Μεγαλύτερη ἔκταση καταλαμβάνει τὸ ἕνατο κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο τίθεται τὸ ζήτημα τῆς ἐπικαιρότητας τῆς ἐργασίας τοῦ Θεοφάνη, τῆς ἔνταξής της δηλαδὴ στὸ πλαίσιο τῶν θεολογικῶν συζητήσεων πού διεξάγονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὲ ἀφορμὴ τὶς θέσεις τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ γιὰ τὴν διάκριση θείας οὐσίας καὶ ἄκτιστων ἐνεργειῶν. Γιὰ τὴν ἐνότητα αὐτὴ βασίσθηκα στὰ πορίσματα τοῦ ἐβδόμου κεφαλαίου τῆς διατριβῆς μου, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐδῶ ἐπεκτείνονται καὶ ἀναλύονται διεξοδικότερα, ἐνῶ οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα συσχετίζονται μὲ κείμενα τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Γρηγοῦρα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχα παλαιότερα συζητήσει. Τὸ δέκατο κεφάλαιο δίνει μίαν εἰκόνα τῶν φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου στὴν Δύση κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰ.,

οί ὅποῖες ἀντανακλῶνται ἐν μέρει στοῦ ἐκδιδόμενου ἔργου, μέσω τῶν κειμένων τοῦ Ἄκινάτη ποῦ χρησιμοποιοῦντο ὡς πρότυπα. Ἐπιχειρεῖται, παράλληλα, μία, ἔστω προσωρινή, ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ συγγραφέα, ὁ ὅποῖος, ἀν καὶ δὲν εἶναι πάντα σὲ θέση νὰ ἀφομοιώσει δημοσυργικὰ τὰ ἐρεθίσματα ποῦ τοῦ ἔδωσε ἡ ἐπαφή του μὲ τὸν δυτικὸ σχολαστικισμό, κάνει ἐν τούτοις μία μᾶλλον δειλὴ προσπάθεια νὰ δεῖ τὸ ζήτημα ποῦ τὸν ἀπασχολεῖ ἀπὸ μία ὀπτική γωνία περισσότερο φιλοσοφικὴ παρά θεολογικὴ, ἀποδεσμευόμενος κάπως ἀπὸ τὴν αὐστηρὰ δογματικὴ προσέγγιση τῶν σχετικῶν θεμάτων ποῦ κυριαρχοῦσε στοῦ Βυζάντιο.

Στὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο καταρτίζεται τὸ στέμμα τῶν δέκα κωδίκων ποῦ παραδίδουν τὸ κείμενο. Τὴν ἔκδοση συνοδεύει νεοελληνικὴ μετάφραση, ἐνῶ μεγάλη ἔκταση καταλαμβάνει τὸ ὑποσέλιδιο ὑπόμνημα πηγῶν, ὅπου παρατίθενται χωρία παλαιότερων ἢ συγχρόνων τοῦ Θεοφάνη συγγραφέων, τὰ ὅποια διαφωτίζουν τὶς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, ἀποκαλύπτουν τὴν οἰκείωση καὶ τὸν συνεχῆ διάλογο ποῦ εἶχε ὁ ἴδιος μὲ τὴν σχετικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση καὶ καθιστοῦν εὐχερέστερη τὴν παρακολούθηση τῆς ἐπιχειρηματολογίας του. Πίνακες κυρίων ὀνομάτων, γλωσσικῶν φαινομένων, λέξεων, χωρίων ποῦ παρατίθενται στοῦ ὑπόμνημα πηγῶν, ἐπιλογή βιβλιογραφίας καὶ ἀγγλικὴ περίληψη τῆς εἰσαγωγῆς ὀλοκληρώνουν τὴν ἔκδοση.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Bibliographie de Philosophie* 47 (2000), ἀρ. 680, Chr. Arabatzis, 2) *Byzantinische Zeitschrift* 94 (2001), 779, P. Schreiner, 3) Λ.Γ. Μπενάκης, Ἡ παρουσία τοῦ Ὡμαῖ Ἄκινάτη στοῦ Βυζάντιο. Ἡ νεώτερη ἔρευνα γιὰ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τοὺς ἀντιπάλους τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολή, *Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός*. Ἀφιέρωμα στοῦ ἀρχιεπίσκοπο Δημήτριου. Ἐπιμέλεια ἔκδοσης †Σ. Δαμασκηνός, Φ.

Δωρῆς, Β. Κύρκος, Ἡ. Μουτσούλας, Γ. Μπαμπινιώτης, Κ. Μπέης, Θ. Πελεργίνης, Ἀθήνα 2002, 636, σημ. 9, 4) L. Benakis, «Epilogue: Current Research in Byzantine Philosophy», *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*, edited by K. Ierodiakonou, Ὁξφόρδη 2002, 283, 5) Leon Magistros Choirospaktes, *Chiliostichos Theologia*. Einleitung, kritischer Text, Übersetzung, Kommentar, Indices besorgt von I. Vassis (*Supplementa Byzantina. Texte und Untersuchungen*, Band 6), Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 2002, 195.

5. Θεόδωρος Μετοχίτης, *Ἠθικός ἢ Περί παιδείας*. Εἰσαγωγή-Κριτικὴ ἔκδοση-Μετάφραση-Σημειώσεις Ἰωάννης Δ. Πολέμης. Α' ἔκδοση 1996. Β' ἔκδοση ἀναθεωρημένη, Ἐκδόσεις Κανάκη, Ἀθήνα 2002, σσ. 502.

Editio princeps τοῦ *Ἠθικοῦ ἢ περὶ παιδείας* λόγου τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη με βάση τὸν Vindobonensis phil. gr. 95, codex unicus τοῦ ἔργου. Ἡ σημασία τοῦ *Ἠθικοῦ* ὡς κειμένου κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικοῦ τοῦ κλίματος τῆς Παλαιολόγειας ἀναγέννησης καὶ τῶν πνευματικῶν ἀναζητήσεων τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς, ἔχει τονισθεῖ στὸ παρελθὸν ἀπὸ τὸν Beck καὶ τὸν Hunger, ποὺ μελέτησαν τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὅποιο ἀντικατοπτρίζεται στὸ ἔργο ἡ νέα θεώρηση ἐκ μέρους τῶν διανοουμένων τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς πραγματικότητος τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰ. ἐπομένως ἡ πλήρης ἔκδοσή του ἀποτελοῦσε desideratum τῆς ἔρευνας.

Γιὰ πρώτη φορά ἐξέδωσα τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ 1996. Στὴν συνέχεια, ὥστόσο, μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπεκτείνω τὴν ἔρευνά μου σὲ φιλοσοφικὰ κείμενα τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος,

μέ τὰ ὁποῖα ὁ Μετοχίτης βρισκόταν σέ διαρκῆ καί γόνιμο διάλογο, προσπαθώντας νά βρεῖ διέξοδο στίς ὑπαρξιακές του ἀναζητήσεις. Ἡ διαπίστωση αὐτή μέ βοήθησε νά συνειδητοποιήσω ὅτι ὁ Ἡθικός ἀποτελεῖ τὸ καταστάλαγμα, τρόπον τινά, τῶν φιλοσοφικῶν προβληματισμῶν ἐνός λογίου, πού δὲν μποροῦσε πλέον νά ικανοποιηθεῖ ἀπόλυτα μέ τίς καθιερωμένες καί τετριμμένες ἀπαντήσεις τῆς παράδοσης καί ἀντιμετώπιζε τὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ὄχι μόνον ὡς ὑποδείγματα ὕφους ἀλλὰ καί ὡς παιδευτικά πρότυπα. Ἐκρίνα, ἐπομένως, ὅτι θά ἦταν σκόπιμο νά ἐπανεκδώσω τὸ ἔργο, ἀναθεωρώντας ριζικά τὴν εἰσαγωγή, προκειμένου νά καταθέσω, παράλληλα μέ τὴν ἐκδοτικὴ καί μεταφραστικὴ δοκιμὴ, καί μία πιὸ ὀλοκληρωμένη ἐρμηνευτικὴ πρόταση. Στὴν νέα ἔκδοση ἐνσωματώνονται τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μου κατὰ τὴν διαρρέυσασα πενταετία, τὰ ὁποῖα διευκρινίζουν πληρέστερα ὀρισμένες πτυχές τῆς φιλοσοφικῆς δραστηριότητος τοῦ συγγραφέα, καθιστώντας περισσότερο σαφῆ τὴν ὀφειλὴ του στὴν σκέψη τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς καί τὴν συνειδητῆ, ἂν καί ἐξαιρετικὰ προσεκτικῆ, ἀποστασιοποίησή του ἀπὸ τὸ ἀνερχόμενο κίνημα τοῦ ἠσυχασμοῦ. Πολύτιμος ὀδηγὸς στὴν προσπάθειά μου νά διεισδύσω στὸν λαβύρινθο τῆς σκέψης τοῦ Μετοχίτη στάθηκε τὸ ἔργο δύο σύγχρονων ἐρευνητῶν, τοῦ Festugière καί τοῦ Hadot, κοινὸ στοιχεῖο τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἡ πεποίθησις γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς ἀρχαίας φιλοσοφικῆς παράδοσης νά ἀναπροσαρμόζεται καί νά ζωογονεῖ τὸν στοχασμὸ τῶν μεταγενέστερων μέ ἓνα τρόπο ἐξαιρετικὰ πολὺπλοκο καί ἰδιαίτερα γοητευτικὸ. Ἡ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ ἀλλὰ καί βιωματικὴ ταυτόχρονα προσέγγισις τῶν κειμένων πού συνιστοῦν οἱ Γάλλοι αὐτοὶ μελετητὲς ἀπετέλεσε γιὰ μένα τὸ κλειδί γιὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὀρισμένων τουλάχιστον ἀπὸ τὰ μυστικά

τοῦ μετοχίτειου λόγου. Ἡ ὀφειλή μου στὰ ἔργα τους εἶναι ἐμφανῆς σχεδὸν σὲ κάθε σελίδα τῆς εἰσαγωγῆς μου.

Στὴν εἰσαγωγή γίνεται προσπάθεια, μὲ ἀφετηρία πάντοτε τὴν μελέτη τῶν πηγῶν τοῦ Μετοχίτη, νὰ ἐνταχθεῖ ὁ Ἡθικός στὸ πλαίσιο τῆς βυζαντινῆς γραμματειακῆς παραγωγῆς τῆς πρώιμης Παλαιολόγειας ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ προσδιορισθεῖ ἡ ἔκταση τοῦ διαλόγου τοῦ συγγραφέα μὲ τὴν προγενέστερη φιλοσοφικὴ παράδοση. Ὑστερα ἀπὸ δύο σύντομα κεφάλαια σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν δομὴ τοῦ κειμένου, στὸ τρίτο κεφάλαιο συζητεῖται ἡ παρουσία προτρεπτικῶν μοτίβων στὸν Ἡθικό, ὁ ὁποῖος, ὅπως διαπιστώνεται, ἀνανεώνει οὐσιαστικὰ τὴν παράδοση τῶν ἀρχαίων προτρεπτικῶν λόγων, ποὺ εἶχαν καλλιεργηθεῖ ἰδιαίτερα στὶς φιλοσοφικὲς σχολὲς τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ὁποίων ἀντλοῦμε πολλὰς πληροφορίες ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Στοβαῖο.

Μεγαλύτερη ἔκταση καταλαμβάνει ἡ τέταρτη ἐνότητα, στὴν ὁποία ἐξετάζεται διεξοδικὰ ἡ ἔννοια τῆς θεωρίας τόσο στὸν Ἡθικό ὅσο καὶ σὲ ἄλλα συναφῆ κείμενα τοῦ Μετοχίτη. Ὁ συγγραφέας δὲν δίνει στὸν ὄρο τὸ τρέχον θεολογικὸ περιεχόμενο, ἀλλὰ, ἀναθεωρώντας ἐμμέσως τὶς κρατοῦσες ἀντιλήψεις, καταβάλλει συνειδητὴ προσπάθεια νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἀρχαία σημασία τῆς λέξεως, ποὺ συνίσταται στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ περιβάλλοντος κόσμου, ἀξιοποιώντας κατὰ κύριο λόγο τὰ ἐναύσματα ποὺ τοῦ ἔδωσε ἡ ἐνδελεχῆς μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου. Τὰ κείμενα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ λογίου, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα, χωρὶς τὴν παραμικρὴ μνεία τοῦ συγγραφέα τους, συνείρονται στὸν Ἡθικό σχεδὸν κατὰ λέξη, χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Μετοχίτη ὡς πηγὴ ἐπιχειρημάτων, προκειμένου νὰ τονισθεῖ ἡ σημασία τῆς σπουδῆς τῶν φυσικῶν φαινομένων ὡς ὁδοῦ πρὸς τὴν γνώ-

ση τοῦ δημιουργοῦ. Ἡ ἐνοφθάλμιση βασικῶν θέσεων τῆς λεγόμενης κοσμικῆς θεολογίας τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου σέ ἓνα ὑστεροβυζαντινὸ φιλοσοφικὸ δοκίμιο, χωρὶς νὰ ἔρχεται σέ ἄμεση ἀντίθεση πρὸς τὴν ὀρθόδοξη δογματικὴ, ποὺ ἄφηνε ὀπωσδήποτε ὀρισμένα περιθώρια γιὰ παρόμοιους προβληματισμούς, δὲν μπορεῖ, ἐν τούτοις, νὰ ἐναρμονισθεῖ εὐκόλα πρὸς τὶς θέσεις μοναχικῶν κύκλων τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰ., οἱ ὅποιοι ἔδιναν ἰδιαίτερη ἔμφαση στὴν μυστικὴ προσέγγιση τοῦ θείου, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν συμβολὴ τῆς θύραθεν γνώσεως. Ἡ ἀποστασιοποίηση τοῦ Μετοχίτη ἀπὸ βασικὲς τοποθετήσεις καὶ ἀναζητήσεις τοῦ μοναχισμοῦ τῆς ἐποχῆς του διαφαίνεται ἀκόμη περισσότερο στὴν ἀπόπειρα νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς διανοητικῆς ἡδονῆς, μεταφέροντας στὸ δικό του κείμενο ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὸ ἔργο Δίων τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, πραγματικὸ μανιφέστο γιὰ τὴν χρησιμότητα τῆς κλασικῆς παιδείας, μὲ εὐδιάκριτη τὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέα νὰ κρατήσῃ ἀποστάσεις ἀπὸ τὸ μοναχικὸ κίνημα τοῦ Δ' αἰ. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ πραγματεία τοῦ Συνεσίου χρησιμοποιήθηκε ὡς κείμενο ἀναφορᾶς καὶ ἀπὸ τὸν σύγχρονο τοῦ Μετοχίτη Ἰωάννη Ζαχαρία τὸν Ἀκτουάριο στὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τὸν ἀνερχόμενον ἡσυχασμὸ. Παράλληλα, ἐπισημαίνεται ἡ ὀφειλὴ τοῦ Μετοχίτη στὸ ἔργο τοῦ φιλοσόφου καὶ ρήτορα τοῦ Β' αἰ. μ.Χ. Μαξίμου τοῦ Τυρίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δανείζεται τὴν ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀριστέα τοῦ Προκονησίου καὶ τοῦ Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός. Ὁ Μετοχίτης, ἀφορμώμενος ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία αὐτῆ, δίνει ἔμφαση στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος κατὰ τὴν ἔνωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο, παραγνωρίζοντας τὶς κατώτερες γνωστικὲς λειτουργίες, δηλαδὴ τὴν φαντασία καὶ τὴν αἴσθηση, τῶν ὁποίων τὸν ρόλο τόνιζαν, ὡστόσο, ἰδιαίτερα

σύγχρονοι άσκητικοί συγγραφείς, όπως ο Θεόκλητος Φιλαδελφείας και ο Νικηφόρος ο Άθωνίτης. "Αν όντως ο Μετοχίτης ήθελε να άσκήσει κριτική στις τάσεις αυτές του μοναχισμού, όπως είχαν διαμορφωθεί στις άρχές του ΙΔ' αϊ., τότε μπορούμε ίσως να έρμηνεύσουμε όρισμένες πτυχές της κοσμοθεωρίας του ως προανάκρουσμα των άντισηχαστικων άπόψεων που παρουσίασε σε συγκροτημένο θεολογικό και φιλοσοφικό σύστημα ο μαθητής του Νικηφόρος Γρηγοράς, μία γενιά άργότερα.

Η σύγκριση του *Ήθικου* με το προοίμιο της *Έγκυκλοπαιδείας* του Ίωσήφ του φιλοσόφου, με την όποία ολοκληρώνεται η ένότητα αυτή της εισαγωγής, δείχνει ότι ο Μετοχίτης συζητά με κριτική διάθεση όρισμένες άκρατες άπόψεις του φίλου του Ίωσήφ, άρνούμενος να ένστερνισθεί την θέση του τελευταίου για την άπόλυτη προτεραιότητα του θεωρητικού βίου (*vita contemplativa*) και αναγνωρίζοντας από την άλλη πλευρά, ως γνήσιος άνθρωπιστής, όρισμένα από τα πλεονεκτήματα της *vita activa*.

Στο πέμπτο κεφάλαιο ο *Ήθικός* συσχετίζεται με την μικρή πραγματεία του Νικηφόρου Χούμνου *Πρός τινας των έταίρων ότι μη χρή δυσχεραίνειν, ει τοις κακουργοῦσι τα περι τους λόγους εκ των άπαιδευτων δόξα γίνεται, σκαιοις δή τισι και φαύλοις οῦσιν*, με την όποία, όπως φαίνεται, ο συγγραφέας προσπαθοῦσε να άνασκευάσει τις θέσεις που διατύπωσε ο Μετοχίτης στον *Ήθικό*. "Αν ο συσχετισμός εῦσταθεῖ, τότε ο *Ήθικός* είναι το πρώτο από τα κείμενα της διαμάχης των δύο λογίων, η όποία έχει μελετηθεῖ διεξοδικά στο παρελθόν από τον Ševčenko. Είναι πάντως γεγονός ότι ο συγγραφέας μας άντιμετωπίζει με περισσότερη νηφαλιότητα από όρισμένους συγχρόνους του το θέμα της άξίας της παιδείας, τονίζοντας

ὅτι ἀποτελεῖ πολύτιμο ἀγαθὸ ὄχι λόγω τῆς ὑστεροφημίας ποῦ ἐξασφαλίζει στὸν πεπαιδευμένο, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ἐσωτερικῆς ἱκανοποίησης ποῦ τοῦ προσφέρει, διαφοροποιούμενος μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τόσο ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς ἀρχαίας παράδοσης (π.χ. τὸν Ἴσοκράτη, τὸν Λουκιανὸ ἢ τὸν Λιβάνιο), ὅσο καὶ ἀπὸ περισσότερο ἐνθουσιώδεις ἀπὸ τὸν ἴδιο λογίους τῆς ἐποχῆς του, ὅπως τὸν Θωμᾶ Μάγιστρο.

Μία ἀποτίμηση τοῦ Ἡθικοῦ ἐπιχειρεῖται στὸ ἕκτο κεφάλαιο, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ σημασία τῆς υἱοθέτησης τοῦ παιδευτικοῦ ιδεώδους τῆς Ὑστερης Ἀρχαιότητος, τὸ ὁποῖο προβάλλεται ὡς πρόταση ζωῆς στὸ Βυζάντιο τῆς πρώιμης Παλαιολόγειας περιόδου. Ὡστόσο, ἡ βυζαντινὴ κοινωνία δὲν ἦταν πλέον σὲ θέση νὰ ἀφομοιώσει δημιουργικὰ μία τέτοιου εἴδους προσέγγιση τῆς ἀρχαίας παιδείας, ἀκριβῶς διότι δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ βρεθεῖ θέση γιὰ μία πνευματικότητα σὰν αὐτὴν τοῦ Μετοχίτη, διαφοροποιημένη σὲ βασικὰ σημεῖα ἀπὸ τὸν μυστικισμὸ τῶν ἡσυχαστῶν καὶ προσανατολισμένη, ἀποκλειστικὰ σχεδόν, στὴν θύραθεν φιλοσοφία. Ἡ εἰσαγωγὴ περατώνεται μὲ δύο σύντομα κεφάλαια γιὰ τὴν γλῶσσα τοῦ κειμένου καὶ τὸ χειρόγραφο ποῦ τὸ παραδίδει.

Ἡ ἔκδοση συνοδεύεται ἀπὸ σημειώσεις καὶ νεοελληνικὴ μετάφραση, ἀπαραίτητη κατὰ τὴν ἀπόψή μας, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ἀσυνήθιστη, ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς βυζαντινῆς γραμματείας, στρυφνότητα τοῦ μετοχίτειου λόγου· ἡ μετάφραση δὲν στοχεύει ἀσφαλῶς στὴν ἀπόδοση στὰ νέα ἑλληνικὰ τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ ἔχει κυρίως ὡς στόχο νὰ διευκολύνει τὸν ἀναγνώστη ποῦ θὰ ἤθελε νὰ προσεγγίσει τὸ πρωτότυπο ἢ νὰ ἐλέγξει τὸν βαθμὸ κατανόησης τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ἐκδότη, ἢ ὁποῖα δὲν πρέπει πάντα νὰ θεωρεῖται δεδομένη. Στὶς σημειώσεις παρατίθενται παράλληλα χωρία ἀπὸ

ἄλλα ἔργα τοῦ Μετοχίτη, ἐνῶ ἐπισημαίνονται, κατὰ τὸ δυνα-
τόν, καὶ ἀπηχῆσεις ἀπὸ προγενέστερα κείμενα.

Ἄσφαλῶς ἡ μελέτη δὲν φιλοδοξεῖ νὰ κλείσει τὴν ἔρευνα
σχετικὰ μὲ τις πηγές καὶ τὰ ἰδεολογικὰ συμφραζόμενα τοῦ
κειμένου, ἀλλὰ νὰ ἀποτελέσει ἕναυσμα γιὰ τὴν περαιτέρω
σπουδὴ αὐτοῦ τοῦ προγραμματικοῦ, θὰ λέγαμε, δοκιμίου,
στὸ ὁποῖο ἀντικατοπτρίζονται τόσο ἔντονα οἱ προβληματισμοὶ
μιας ὀλόκληρης γενιᾶς λογίων, λίγο πρὶν ἀπὸ τις ἡσυχαστικὲς
ἔριδες τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰ.

Κρίσεις καὶ μνητεῖς (ἀναφέρονται ὅλες στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ
βιβλίου): 1) S. Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés pendant
l'époque des Paléologues (1261-1453)*, Ἀθήναι 1996, 62, σημ.
270, 2) Theodoros Metochites, *On Philosophic Irony and Greek
History*. Edited with Introduction, Translation and Notes by
P.A. Agapitos, K. Hult and O.L. Smith †, Λευκωσία-Göteborg
1996, 13, σημ. 12, 16, σημ. 18, 47, 3) *Byzantinische Zeitschrift*
89 (1996), 509, A. Karpozelos, 4) I.P. Medvedev, *Vizantiiskij
Gumanism XIV-XV vv. (Vizantijskaja Biblioteka)*, Ἀγία Πε-
τρούπολη 1997, 33, σημ. 1, 94, σημ. 8, 118, σημ. 29, 131, σημ.
19, 133, σημ. 32, 5) *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997), 516 P.
Schreiner, 6) Β. Κατσαρός, «Γράμματα καὶ πνευματικὴ ζωὴ στὴ
βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη», *Θεσσαλονίκη. Ἱστορία καὶ πολιτισμός.*
Τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1997, 210, σημ. 149, 7) Ἰ. Ἀ. Δημητρα-
κόπουλος, *Νικολάου Καβάσιλα κατὰ Πύρρωνος. Πλατωνικὸς σκε-
πτικισμὸς καὶ ἀριστοτελικὸς ἀντισκεπτικισμὸς στὴ βυζαντινὴ δια-
νόηση τοῦ 14ου αἰώνα*, Ἀθήνα 1999, 205, σημ. 253, 254, 256, 8)
P.A. Agapitos, «*Metamorphoseon permulti libri: Byzantine Lite-
rature translated into Modern Greek*», *Byzantium and the Modern
Greek Identity*. Edited by D. Ricks and P. Magdalino, Aldershot-
Brookfield USA-Singapore-Sydney 1999, 68 καὶ σημ. 249, 9)

Σ.Ί. Κουρούσης, «'Ο 'Ακτουάριος 'Ιωάννης Ζαχαρίας, συγγραφεὺς ἀποδοθέντων αὐτῷ μὴ ἱατρικῶν πονημάτων», *'Αθηνᾶ* 82 (1997-1999), 335, 10) Σ.Ί.Α. Τριαντάρη, «'Ο σκεπτικισμὸς στοὺς βυζαντινοὺς διανοητὲς τοῦ 14ου αἰώνα», *Βυζαντινὰ* 20 (1999), 50, σημ. 28, 11) J.M. Featherstone, *Theodore Metochites's Poems to Himself*. Introduction, Text and Translation (*Byzantina Vindobonensia* XXIII), Βιέννη 2000, 11, σημ. 3, 12) Χ.Ν. Μελετιάδης, *Ἡ ἐκπαίδευση στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὸν 16ο αἰώνα*, *Θεσσαλονίκη* 2000, 43, σημ. 75, 13) M. Hinterberger, «Studien zu Theodoros Metochites: Gedicht I- Des Meeres und des Lebens Wellen-Die Angst vor dem Neid-Die autobiographische Texte-Sprache», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 51 (2001), 286, σημ. 8, 307, σημ. 77, 316, σημ. 95, 14) Κ.-P. Matschke-F. Tinnfeld, *Die Gesellschaft in späten Byzanz. Gruppen, Strukturen und Lebensformen*, Κολωνία-Βαϊμάρη-Βιέννη 2001, 245, σημ. 120, 15) E. Trapp (ἔκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 58, 16) B. Bydén, «To Every Argument there is a Counter-Argument: Theodore Metochites' Defence of Scepticism (*Semeiosis* 61)», *Byzantine Philosophy and its Ancient Sources*. Edited by K. Ierodiakonou, *'Οξφόρδη* 2002, 190, σημ. 21, 198, 215, 17) *Byzantine and Modern Greek Studies* 26 (2002), 340, σημ. 9, P. Magdalino (ββκρ. τοῦ J.M. Featherstone, *Theodore Metochites's Poems to Himself*. Introduction, Text and Translation (*Byzantina Vindobonensia*, XXIII), Βιέννη 2000), 18) *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, φ. 33 (2206), 15 Αὐγούστου 1996, 76-77, Σ.Ί. Καργάκος, 19) D. Angelov, *Imperial Ideology & Political Thought in Byzantium, 1204-1330*, Cambridge 2007, 190, n. 32 20) P. Magdalino, *L'Orthodoxie des astrologues. La science entre le dogme et la divination a Byzance (VIIe-XIVe)*, Paris 2006, 157-158.

6) Theodori Dexii, *Opera omnia*. Edidit Ioannis Polemis (Corpus Christianorum, Series Graeca 55), Brepols Publishers-University Press, Turnhout-Leuven 2003, σσ. CXXXVI + 390.

Πρόκειται για μονογραφία στην οποία εξετάζονται συστηματικά όλες οι διαθέσιμες πληροφορίες για έναν μάλλον παραμελημένο λόγιο τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰ., τὸν Θεόδωρο Δεξιό, τοῦ ὁποῦ τοῦ ἔργα ἐκδίδονται στὸ σύνολό τους. Τὰ ἔργα τοῦ Θεοδώρου Δεξιοῦ εἶχαν ἀποδοθεῖ ἐξ αἰτίας μιᾶς παρερμηνείας σχετικοῦ χωρίου τῆς Ἱστορίας τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ στὸν Ἄρσενιο Τύρου. Τὸ θέμα τῆς πατρότητος τῶν τριῶν ἐπιστολιμαίων διατριβῶν καὶ τοῦ Λόγου κατὰ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἐξετάζεται στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας, προκειμένου νὰ ἀποκατασταθοῦν τὰ πράγματα, καὶ νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διαπίστωση τῆς συμβολῆς στὶς δογματικὲς ἔριδες τῆς ἐποχῆς ἐνὸς λογίου σημαντικοῦ, ὁ ὁποῖος διατηροῦσε σχέσεις μὲ ὅλους τοὺς μεγάλους θεολόγους τοῦ καιροῦ του καὶ διαδραμάτισε καίριο ρόλο σὲ γεγονότα μεγάλης σημασίας, ὅπως οἱ σύνοδοι τοῦ 1341 καὶ τοῦ 1351, στὶς ὁποῖες συμμετέσχε ἐνεργά. Παράλληλα μελετῶνται οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες ποὺ παρέχουν τὰ κείμενα τοῦ Δεξιοῦ, τὰ ὁποῖα ἀποκαλύπτουν ἀφ' ἐνὸς τὶς παρασκηνακὲς συνεννοήσεις παλαμικῶν καὶ ἀντιπαλαμικῶν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς συνόδου τοῦ 1351, καὶ ἀφ' ἐτέρου δίνουν μοναδικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν κριτικὴ ποῦ ἀσκήθηκε στὸν Γρηγορᾶ ἀπὸ ἄλλους ἀντιπαλαμικοὺς θεολόγους. Ὁ Δεξιὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν παράδοση τοῦ Γρηγορίου Ἄκινδύνου, καὶ βλέπει μὲ ἰδιαιτέρο σκεπτικισμὸ τόσο τὶς δογματικὲς θέσεις τοῦ Γρηγορᾶ, ὅσο καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του, ὅπως ὁ Ἰσαὰκ Ἀργυρός.

Τῆς ἐκδόσεως προτάσσεται ἐκτενὴς περίληψη τῶν κειμένων στὰ ἀγγλικά.

Κρίσεις καὶ μνεῖτες: 1) *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 55 (2005), 319-322 (J.A. Munitiz) 2) *Oriens Christianus* 89 (2005), 232-233 (F. Tinnefeld) 3) *Byzantion* 75 (2005), 583 (P. Yannopoulos)

7) Θεόδωρος Μετοχίτης, *Περὶ τοῦ μαθηματικοῦ εἶδους τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ἀρμονικοῦ. Ποίημα 10*. Εἰσαγωγή-Κριτικὴ ἔκδοση-Μετάφραση-Σημειώσεις Ἰωάννης Πολέμης (Classical and Byzantine Monographs. Edited by G. Giangrande and H. White, vol. L XI), A.M. Hakkert-Publisher-Amsterdam 2006, σσ. 137* + 200.

Ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορά τὸ ἐκτενὲς Ποίημα τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη *Περὶ τοῦ μαθηματικοῦ εἶδους τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ἀρμονικοῦ* μὲ νεοελληνικὴ μετάφραση καὶ σημειώσεις. Τὸ δυσνόητο αὐτὸ ποίημα, γραμμένο μάλιστα σὲ δακτυλικὸ ἑξάμετρο στίχο, παρουσιάζει ποικίλα προβλήματα, τόσο πραγματολογικῆς ὑφῆς, ὅσο καὶ εὐρύτερης κατανόησης τῶν ιδεολογικῶν συμφραζομένων του, καὶ πρέπει ἀπαραίτητα νὰ ἀναγνωσθεῖ σὲ συνάρτηση μὲ ἄλλα κείμενα τοῦ ἴδιου συγγραφέα, καὶ ιδιαίτερα μὲ τὸν *Ἠθικό*. Ὅπως τὸ τελευταῖο κείμενο ἀποτελεῖ ἐγκώμιο τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος ὑμνεῖται ὡς κοσμικὴ ἀρχὴ ποὺ συνέχει τὸ σύμπαν, τὸ ποίημα ἀνάγει τὸ μέλος σὲ δύναμη θεϊκὴ ποὺ διαπερνᾷ ὀλόκληρο τὸν κόσμος, τῆς ὁποίας ἡ κατανόηση ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ.

Ἄρχικὰ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ προσδιορισθεῖ τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος, στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται τὸ ποίημα. Διαπιστώνεται ὅτι ὁ Μετοχίτης ἀντλεῖ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικοῦ τύπου πραγματεῖες τῆς ἀρχαιότητος, γιὰ νὰ ἐκθέσει συνοπτικὰ τὶς βασικὲς ἀρχὲς τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀξιοποιεῖ βασικὲς τεχνικὲς τοῦ βυζαντινοῦ ἐγκωμίου, προκειμένου νὰ ἐξάρει τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀρμονικῆς ἐπιστήμης, καὶ νὰ πείσει τοὺς συγχρόνους του νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ αὐτήν. Οἱ θεωρητικὲς γνώσεις τοῦ Μετοχίτη σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστήμη αὐτὴν φαίνονται μᾶλλον περιορισμένες καὶ ἀντλοῦνται ἀπὸ τὰ γνωστὰ στὸ Βυζάντιο σχετικὰ ἐγχειρίδια. Ἀναλυτικὰ ἐξετάζεται στὴν συνέχεια τὸ θέμα τῆς σημασίας τῶν μαθηματικῶν στὸ ἔργο τοῦ Μετοχίτη, σὲ συσχετισμὸ πάντα μὲ τὶς πηγές του, δηλαδὴ τὸν Ἰάμβλιχο, ἀλλὰ καὶ τὸν Πρόκλο, τοῦ ὁποῖου τὸ ὑπόμνημα στὸν Εὐκλείδη εἶχε φαίνεται ὑπ' ὄψιν του ὁ συγγραφέας κατὰ τὴν σύνθεση τοῦ ποιήματος. Ἰδιαιτέρα σχολιάζεται ἡ ἐνότητα ἐκείνη τοῦ ποιήματος, ὅπου τονίζεται ἡ αὐθυπαρξία τῶν μαθηματικῶν ἀντικείμενων. Ἔτσι μᾶς δίνεται ἡ δυνατότητα νὰ ἀνασκευάσουμε ἀπόψεις σύγχρονων ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ὅτι κατὰ τὸν Μετοχίτη τὰ ἀντικείμενα τῶν μαθηματικῶν ἀποτελοῦν ἀφαιρετικὲς συλλήψεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, ποὺ στεροῦνται αὐτοτέλειας. Ἐν κατακλιθεὶ γίνεται ἀπόπειρα ἔνταξης τοῦ ποιήματος στὰ συμφραζόμενα τῶν ἰδεολογικῶν ἀντιπαράθεσεων τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰ.: πέρα ἀπὸ τὴν κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖ, ἐμμέσως πλὴν σαφῶς, στὸν Νικηφόρο Χοῦμνο ποὺ ὑποβάθμιζε τὴν σημασία τῶν μαθημάτων, ὁ Μετοχίτης προσπαθεῖ μὲ τρόπο διακριτικὸ νὰ ἀποστασιοποιηθεῖ ἀπὸ βασικὲς θέσεις τῆς Βυζαντινῆς ὀρθοδοξίας, προτείνοντας μία ὀρθολογικώτερη προσέγγιση τοῦ θείου, ὅχι πλὴν διὰ τῆς ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ διὰ τῆς μελέτης τῶν νόμων

πού διέπουν τὸ σύμπαν. Ἡ συγκεκριμένη προσέγγιση, σαφῶς πλατωνικῆς ἐμπνεύσεως, ἦταν ὀπωσδήποτε ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ ἄλλους λογίους τοῦ κύκλου τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β', ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ Ἰωσήφ ὁ φιλόσοφος.

Σὲ ἐπίμετρο παρέχονται στὸν ἀναγνώστη ὀρισμένες συντακτικὲς ἢ γραμματικὲς διευκρινήσεις, προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ κατὰ τὴν μελέτη τοῦ κειμένου.

8) Θεόδωρος Μετοχίτης, *Οἱ δύο Βασιλικοὶ Λόγοι*. Εἰσαγωγή-Κριτικὴ ἔκδοση-Μετάφραση-Σημειώσεις Ἰωάννης Πολέμης (Κείμενα Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας-4), Ἐκδόσεις Κανάκη, Ἀθήνα 2007, σσ. 444.

Κριτικὴ ἔκδοση τῶν δύο βασιλικῶν λόγων τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο, οἱ ὁποῖοι ὡς τῶρα ἦσαν ἀνέκδοτοι. Τὰ δύο κείμενα ἔχουν ἀπασχολήσει τοὺς ἐρευνητὲς στὸ παρελθόν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν σχολιασθεῖ μέχρι σήμερα στὸ σύνολό τους, προκειμένου νὰ ἐνταχθοῦν στὸ εὐρύτερο ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς τους. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Μετοχίτης στὸ τέλος τοῦ πρώτου βασιλικοῦ ἀναφέρεται στὴν ὑποτιθέμενη συνωμοσίᾳ τοῦ πορφυρογέννητου Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορα, καὶ στὴν σύλληψη του, γεγονός πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὸ κείμενο μὲ ἀσφάλεια στὴν περίοδο μετὰ τὸ 1293. Παράλληλα, ἀνιχνεύονται στὸ ἴδιο κείμενο ἀπηχήσεις ἀπὸ τὸν λόγο *Περὶ βασιλείας* τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν μυθιστορηματικὸν τύπον ἀφήγηση τοῦ ἴδιου συγγραφέα γιὰ τὸν Ὅσιρι, πού φέρει τὸν τίτλο *Αἰγύπτιοι*. Διατυπώνεται μάλιστα ἢ ὑπόθεση ὅτι ὁ Μετοχίτης χρησιμοποιεῖ τὴν συγκε-

κριμένη ἀφήγησις, προκειμένου νὰ παρουσιάσει τὸν Ἀνδρόνικο ὡς νέο Ὅσιρι, ὁ ὁποῖος ἀντιμετωπίζει ἀποτελεσματικὰ τὶς δυνάμεις τοῦ κακοῦ, ποὺ ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τὸν ἀνίκανο καὶ φιλόδοξο ἀδελφὸ τοῦ Κωνσταντῖνο, ποὺ ἐμφανίζεται ὡς ἐκδικητικὸς καὶ ἀμείλικτος Τυφῶς.

Ἰδιαίτερα σχολιάζονται οἱ ἀναφορὲς τοῦ Μετοχίτη στὸν δεῦτερο βασιλικὸ στὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα στὴν Μ. Ἀσία, τὰ ὁποῖα πραγματοποιήθηκαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ Ἀνδρόνικου, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐξετάζεται τὸ λογοτεχνικὸ ὑπόβαθρο τῆς σχετικῆς ἐνότητος, τὸ ὁποῖο μᾶλλον πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὸ ἐγκώμιο τῆς Ρώμης τοῦ Αἰλίου Ἀριστείδη, ὅπου ἡ ἀντιδιαστολὴ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ βαρβαρικοῦ πρωτογονισμοῦ σκιαγραφεῖται μὲ τρόπο ἀνάλογο, καθὼς τὸ σημεῖο διαχωρισμοῦ τῶν δύο τρόπων ζωῆς ταυτίζεται μὲ τὰ ὀχυρωμένα σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας, ποὺ ἐξαίρονται ὡς σύμβολο τῆς διχοτόμησης δύο κόσμων ὀλοτέλα διαφορετικῶν.

Τὰ δύο κείμενα παρέχουν ἐπίσης πληροφορίες γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ στὴν αὐλὴ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου. Καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐπισημανθοῦν οἱ ἰδεολογικὲς προτιμήσεις τοῦ Μετοχίτη καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον φιλοδοξεῖ νὰ ἐντάξει τὸν ἑαυτό του στὸν κύκλο τῶν λογίων ποὺ περιστοιχίζαν τὸν μονάρχη, ὁ ὁποῖος ἐγκωμιάζεται ὡς φιλόσοφος, μὲ ὑπαινικτικὲς μάλιστα ἀναφορὲς στὸ ἔργο τοῦ Φίλωνά τοῦ Ἰουδαίου *Περὶ βίου θεωρητικοῦ*, τὸ ὁποῖο εἶχε ἀξιοποιηθεῖ καὶ στὸν *Ἠθικό*.

Τὰ κείμενα συνοδεύονται ἀπὸ νεοελληνικὴ μετάφραση καὶ σημειώσεις, στὶς ὁποῖες ἐπισημαίνονται κυρίως οἱ πηγὲς τοῦ συγγραφέα ἢ τὰ παράλληλα χωρία μεταξὺ τῶν δύο βασιλικῶν λόγων καὶ τῶν ἄλλων ἔργων του.

β. Ἄρθρα

1. «Notes on a Speech of Isidore of Kiev», *Orientalia Christiana Periodica* 58 (1992), 273-278.

Ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰσίδωρος Κιέβου, συντάσσοντας τὸν *Λόγον συμβουλευτικὸν περὶ ὁμονοίας* ποὺ ἐκφώνησε κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1439, χρησιμοποίησε ὡς πρότυπο τὸν σχεδὸν ὁμότιτλο *Λόγον συμβουλευτικὸν περὶ ὁμονοίας πρὸς Ῥωμαίους καὶ Λατίνους* τοῦ Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δανείσθηκε τὰ βασικὰ του ἐπιχειρήματα. Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο ὅτι στὸ στάδιο αὐτὸ τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν ὁ Ἰσίδωρος θεωροῦσε ἀκόμη ἀνέφικτη τὴν προοπτικὴ πλήρους συμφωνίας τῶν δύο πλευρῶν καὶ ὑποστήριξε, ὅπως ὁ Βαρλαάμ πρὶν ἑκατὸ χρόνια, ὅτι ἐπιβάλλεται, σὲ πρῶτο στάδιο, ἡ ἐπίτευξη μιᾶς κατ' οἰκονομίαν ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης ὅτι ἡ μετριοπαθὴς αὐτὴ ἄποψη τοῦ Ἰσιδώρου ἔγινε ἀντικείμενο κριτικῆς ἐκ μέρους τοῦ Γεωργίου (Γενναδίου) Σχολαρίου, ὁ ὁποῖος, στοὺς τρεῖς λόγους ποὺ ἐκφώνησε στὴν Φλωρεντία, ἀπορρίπτει ὡς οὐτοπικὴ τὴν προοπτικὴ μιᾶς κατ' οἰκονομίαν συμφωνίας καὶ τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἀμεσης καὶ ἀνεπιφύλακτης υἰοθετήσεως τοῦ filioque ἀπὸ τοὺς ἀνατολικούς, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἔνωση.

Κρίσεις καὶ μετῆς: *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996), 192, C. Capizzi.

2. «An unidentified Text of Manuel the Corinthian», *Analecta Bollandiana* 110 (1992), 66.

Διαπιστώνεται ότι ο άνωνυμος Βίος του όσιου Εύθυμίου του Ἰβηρος, τόν όποϊον εξέδωσε ό Β. Fonkitch από κώδικα τής μητροπόλεως Σάμου, παραδίδεται και από τόν χφ. 512 τής μονής Ἰβήρων, όπου μνημονεύεται και τόν όνομα του συγγραφέα. Πρόκειται για τόν *ρήτορα* τής Μεγάλης Ἐκκλησίας, Μανουήλ τόν Κορίνθιο (τέλη του ΙΕ' αϊ.).

Κρίσεις και μνετες: *Byzantinische Zeitschrift*, Supplementum Bibliographicum I (1994), 79, K. Demoen.

3. «An unknown Treatise of Theodore Prodromos», *Byzantion* 62 (1992), 414-423.

Πρώτη έκδοση ενός άγνωστου ως τώρα έργου του Θεοδώρου Προδρόμου, από τόν Patmiacus gr. 705. Στό κείμενο ύπομνηματίζονται έξι στίχοι τής *Χιλιοστίχου Θεολογίας* του Λέοντος Χοιροσφάκτου, οι όποϊοι κατά τόν παρελθόν είχαν έσφαλμένα αποδοθεϊ στον Μανουήλ Φιλῆ, ενώ ό ίδιος ό Θεόδωρος Πρόδρομος τούς θεωρεϊ ποίημα του άγίου Μαξίμου του Ὁμολογητοῦ. Στήν εισαγωγή εξετάζεται ό τρόπος με τόν όποϊο σχολιάζεται από τόν Πρόδρομο τόν στιχούργημα και έπισημαίνονται όρισμένες άντιστοιχίες μεταξύ τής μικρῆς αὐτῆς πραγματείας και άλλων κειμένων, έρμηνευτικοῦ χαρακτήρα, του ίδιου συγγραφέα.

Κρίσεις και μνετες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 205, K. Demoen, 2) E. Trapp (έκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 1994, 44,

3) W. Hörandner, «Nugae Epigrammaticae», *Φιλέλλην. Studies in Honour of Robert Browning*. Edited by C.N. Constantinides, N.M. Panagiotakes, E. Jeffreys and A.D. Angelou, Βενετία 1996, 111, σημ. 24, 4) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 49, 5) Leon Magistros Choirosphaktes, *Chiliostichos Theologia*. Einleitung, kritischer Text, Übersetzung, Kommentar, Indices besorgt von I. Vassis (*Supplementa Byzantina. Texte und Untersuchungen*. Band 6), Βερολίνο-Νέα Υόρκη 2002, 57, σημ. 8, 61, σημ. 42, 74, 239.

4. «Ὁ βίος τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Ἰορδανίτου καὶ οἱ πηγές του», *Παρνασσός* 34 (1992), 232-241.

Ὁ μοναδικὸς γνωστὸς βίος τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ Ἰορδανίτου (ς' αἰ.), ποῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Λεόντιο Νεαπόλεως ὡς διδάσκαλος τῶν ἀγίων Συμεῶν καὶ Ἰωάννου, παραδίδεται στὸ χφ. Patmiacus gr. 254, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκδίδεται ἐδῶ μὲ σύντομη εἰσαγωγή. Ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρήσει ὁ Rydén, μεγάλο μέρος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ κειμένου ἔχει ἀντιγραφεῖ σχεδὸν κατὰ λέξη ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ ἀγίου Συμεῶν τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ τοῦ Λεοντίου Νεαπόλεως. Στὴν ἐργασία μας ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας χρησιμοποίησε ἐπίσης ὡς πηγὴ καὶ τὸν ἀνώνυμο Βίο τοῦ ὁσίου Μακαρίου τῆς Πελεκητῆς (Θ' αἰ.), ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀντέγραψε τὸν πρόλογο.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: *Byzantinische Zeitschrift* 88 (1995), 518, A. Karpozelos.

5. «Notes on a Short Treatise of Nicolas Cabasilas», *Revue des Études Byzantines* 51 (1993), 155-160.

Στήν ἐργασία ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ μικρὴ πραγματεία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα μὲ τίτλο *Λόγοι τῶν βουλομένων ἀποδεικνύειν ὅτι ἡ περὶ τὸν λόγον σοφία μάταιον καὶ λύσεις τῶν τοιούτων ἐπιχειρημάτων* συντέθηκε μὲ σκοπὸ νὰ ἀναθεωρηθοῦν τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἐπιστρατεύει ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐναντίον τῶν θιασωτῶν τῆς θύραθεν παιδείας στὸ ἔργο του *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*. Συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν δύο κειμένων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Καβάσιλας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν πραγματεία τοῦ Παλαμᾶ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ δικοῦ του ποιήματος. Στόχος τοῦ νεώτερου θεολόγου εἶναι νὰ καταδείξει τὴν ἀξία, ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς, τῆς κλασικῆς μορφώσεως. Ἐπίσης διατυπώνεται ἡ εἰκασία ὅτι ὁ Καβάσιλας ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν τρόπο ἐπεξεργασίας τῶν θεολογικῶν ζητημάτων στὰ ἔργα τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, δίνοντας μάλιστα στὸ κείμενό του τὴν μορφή ἐνὸς κεφαλαίου τῆς *Summa contra Gentiles*.

Κρίσεις καὶ μετῆς: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 166, Β. Flusin, 2) S. Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés pendant l'époque des Paléologues (1261-1453)*, Ἀθήναι 1996, 87, σημ. 402, 3) J.A. Demetracopoulos, «Nicholas Cabasilas's *Quaestio de rationis valore*: An antipalamite Defence of Secular Wisdom», *Βυζαντινά* 19 (1998), 62, σημ. 35, 80, σημ. 121, 81 καὶ σημ. 128, 82, σημ. 129, 4) Ἰ.Ἀ. Δημητρακόπουλος, *Νικολάου Καβάσιλα κατὰ Πύρρωνος. Πλατωνικὸς σκεπτικισμὸς καὶ ἀριστοτελικὸς ἀντισκεπτικισμὸς στὴ βυζαντινὴ διανόηση τοῦ 14ου αἰώνα*, Ἀθήναι 1999, 190, σημ. 190, 5) K.-P. Matschke-F. Tinnefeld, *Die Gesellschaft in späten Byzanz. Gruppen, Strukturen und*

Lebensformen, Κολωνία-Βαϊμάρη-Βιέννη 2001, 268, σημ. 310, 271, σημ. 335, 6) Y. Spiteris-C. G. Conticello, «Nicola Cabasilas Chamaetos», *La théologie byzantine et sa tradition II. (XIIIe-XIVe s.)*, sous la direction de C.G. Conticello et V. Conticello, Turnhout 2002, 338, 395.

6. «Arsenius of Tyre and His Tome against the Palamites», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 43 (1993), 241-281.

Μὲ τὸν Τόμο πού συνέταξε ὁ μητροπολίτης Τύρου Ἀρσένιος, γιὰ νὰ ἀνασχευάσει τὴν διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ νὰ ἐλέγξει τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἀποφάσεων τῆς παλαμικῆς συνόδου τοῦ 1351, εἶχαν ἀσχοληθεῖ στὸ παρελθὸν ὁ Mercati καὶ ὁ Darrouzès, οἱ ὁποῖοι ἀναγνώρισαν τὴν σημασία τοῦ ἔργου ὡς πηγῆς γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς περιόδου 1341-1351 καὶ ἀξιοποίησαν ὀρισμένες ἀπὸ τὶς πληροφορίες πού παρέχει, οἱ ὁποῖες δὲν ἦσαν γνωστὲς ἀπὸ ἄλλα ἔργα τῆς ἐποχῆς. Ἐδῶ ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σύνολό του τὸ κείμενο, ἀπὸ τὸν αὐτόγραφο κώδικα Vaticanus gr. 2335, ὁ ὁποῖος φέρει πολλὲς διορθώσεις τοῦ συγγραφέα. Τὸ ἰδιάζον αὐτὸ ἔργο πρέπει νὰ συντάχθηκε περὶ τὸ 1370. Στὴν εἰσαγωγὴ συλλέγονται ὅλες οἱ διαθέσιμες πληροφορίες γιὰ τὸν βίο καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ Ἀρσενίου, διαπρεποῦς καὶ δραστήριου ἡγέτη τῆς ἀντιπαλαμικῆς παράταξης. Διαπιστώνεται ἐπίσης ὅτι ὁ πρῶην αὐτοκράτορας Ἰωάννης Καντακουζηνὸς στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Καρπασίας Ἰωάννη παραθέτει αὐτολεξεῖ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Τόμο, πού ἐνδεχομένως γινώριζε μέσω τοῦ ἀντιπαλαμικοῦ ἀνθολογίου τοῦ Ἀν-

θίμου Κολουβᾶ, κάτι πού δὲν εἶχε ἐπισημάνει ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιστολῆς Darrouzès. Ἡ ἐξέταση τῶν βιογραφικῶν στοιχείων τοῦ Ἀρσενίου, καθὼς καὶ τῶν γεγονότων, πού διαδραματίστηκαν κατὰ τὶς πρῶτες συνεδρίες τῆς συνόδου τοῦ 1351, ἀποδεικνύει ἀβάσιμη τὴν ὑπόθεση τοῦ Meyendorff, ὁ ὁποῖος, παρερμηνεύοντας σχετικὸ χωρίο τῆς Ἱστορίας τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Τόμο προσέγραψε στὸν Ἀρσένιο καὶ τὶς θεολογικὲς πραγματεῖες πού παραδίδονται ἀνώνυμα στὰ χφφ. Vaticanus gr. 1111 καὶ 1823, ἐνῶ ἐπιβεβαιώνεται, μὲ νέα στοιχεῖα, ἡ ὀρθότητα τῆς ἄποψης τῶν Mercati καὶ Jugie, οἱ ὁποῖοι τὶς εἶχαν ἀποδώσει στὸν Θεόδωρο Δεξιώ. Ὑπομνηματίζεται, τέλος, μία ἀνώνυμη ἐπιστολή, πού παραδίδεται μαζί μὲ τὸν Τόμο στὸ βατικανὸ χειρόγραφο καὶ ἀναφέρεται πιθανῶς στὴν πρεσβεία πού ἐπισκέφθηκε τὸν πάπα Οὐρβανὸ Ε΄ τὸ 1367, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν ὁ καθολικὸς κριτὴς τῶν Ρωμαίων Θεοφύλακτος Δερμοκαΐτης καὶ ὁ μητροπολίτης Ρόδου Νεῖλος. Ἡ ἔκδοση συνοδεύεται ἀπὸ ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου σχολιάζονται ἀπὸ ἱστορικὴ ἄποψη οἱ πληροφορίες τοῦ Τόμου, σὲ συσχετισμὸ μὲ ἄλλα κείμενα τῆς ἴδιας ἐποχῆς.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997), 548, E. Kislinger, 2) Δ.Γ. Κουτσούρης, *Σύνοδοι καὶ θεολογία γιὰ τὸν ἡσυχασμό*, Ἀθήνα 1997, 139, 216, 217, 220, 221, 224, 230, 3) O. Kresten, *Die Beziehungen zwischen den Patriarchaten von Konstantinopel und Antiocheia unter Kallistos I und Philotheos Kokkinos im Spiegel des Patriarchatsregister von Konstantinopel (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 2000, Nr. 6)*, Mainz-Στουτγάρδη 2000, 19-20, σημ. 37 καὶ 42, 34-35, σημ. 97, 39, σημ. 112, 52, σημ. 172, 75, σημ. 244, 76, σημ. 253, 77, σημ. 258, 78, σημ. 262, 79, σημ. 267, 82, σημ. 283, 4) *Byzantion* 72

(2002), 564 M. Luy-Däschler (ββκρ. τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας τοῦ O. Kresten), 5) R. E. Sinkewicz, «Gregory Palamas», *La théologie byzantine et sa tradition II. (XIIIe-XIVe s.)*, sous la direction de C.G. Conticello et V. Conticello, Turnhout 2002, 181.

7. «Μία ἀνέκδοτη διδασκαλία τοῦ Διδασκάλου τοῦ Ψαλτηρίου Σεργίου», *Ἑλληνικά* 43 (1993), 65-75.

Ἡ ἀνέκδοτη διδασκαλία τοῦ Σεργίου, ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα 96 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε ἀπασχολήσει στὸ παρελθὸν τὸν Darrouzès, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε σύντομα ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου καὶ διατύπωσε τὴν ἀποψη ὅτι πρόκειται γιὰ λόγος ποὺ ἐκφωνήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη πρὸς τιμὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωάννη Ι΄ Καματηροῦ (1199-1206), λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν Δ΄ Σταυροφορία. Στὴν ἐργασία μας, μὲ βᾶση ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις, ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ ἔργο συντέθηκε στὴν Νίκαια μετὰ τὸ 1206, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ αὐτοκράτορα Θεοδώρου Α΄ τοῦ Λασκάρως (1206-1222) καὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαήλ Δ΄ τοῦ Αὐτωρειανοῦ, ἡ δραστηριότητα τῶν ὁποίων ἐξαίρεται μὲ τρόπο ἕμμεσο ἀλλὰ σαφῆ. Στὴν εἰσαγωγή, ποὺ προτάσσεται τῆς ἐκδόσεως, σχολιάζεται ἡ ἀπόπειρα τοῦ συγγραφέα νὰ δικαιολογήσει τὴν μεταφορὰ τῆς ἑδρας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου στὴν Νίκαια, σὲ συσχετισμὸ μὲ ἄλλα κείμενα τῆς ἴδιας περιόδου. Ἡ διάσταση αὐτὴ ἀναδεικνύει τὴν διδασκαλία τοῦ Σεργίου σὲ μία ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀρκετὰ πρῶιμη μαρτυρία γιὰ τὴν ἐπίσημη ἰδεολογία τοῦ νεοσύστατου βασιλείου τῆς Νίκαιας, ἡ ἡγεσία τοῦ ὁποίου, ἔχοντας θέσει ἐξ ἀρχῆς ὡς στόχο τὴν συσπείρωση τῶν ὑπηκόων τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ νέα ἡγεσία καὶ τὴν

ἀνασύσταση τῆς χαμένης αὐτοκρατορίας, παρουσιαζόταν ὡς ἡ μοναδικὴ νόμιμη κληρονόμος τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς παραδόσεως. Στὸ κείμενο εἶναι εὐδιάκριτη ἡ διάθεση ἀμφισβήτησης τῆς νομιμότητος ἄλλων κρατικῶν σχηματισμῶν, ὅπως τῆς νεοσύστατης αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος ἢ τοῦ λεγόμενου δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, ποὺ διεκδικοῦσαν μερίδιο τῆς ἴδιας κληρονομιάς. Συμπτωματικὰ τὸ ἴδιο κείμενο ἐκδόθηκε λίγο ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὴν κ. Μαρίνα Λουκάκη («Première didascalie de Serge le Diacre: Éloge du patriarche Michel Autôreianos», *Revue des Études Byzantines* 52 [1994], 151-173), ἡ ὁποία κατέληξε στὰ ἴδια συμπεράσματα, ὅσον ἀφορᾷ στὴν χρονολόγηση τῆς ὁμιλίας.

Κρίσεις καὶ μενῆες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 522, A. Karpozelos, 2) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 1994, 44, 3) *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 48 (1998), 365 E. Trapp (ββκρ. τοῦ βιβλίου τῆς M. Loukaki, *Éloge du patriarche Basile Kamatêros. Texte, traduction, commentaire suivis d'une analyse des oeuvres de Grégoire Antiochos (Byzantina Sorbonensia 13)*, Παρίσι 1996), 4) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 54, 5) M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005, 58, n. 202.

8. «Ὁ λόγος Ἐπὶ τοῖς θεωρικοῖς δημοτελέσι τραπεζώμασι τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης», *Παρνασσός* 36 (1994), 402-420.

Ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα Scorialensis Υ-Π-10 (265), ὁ

ἀνέκδοτος λόγος πού ἔγραψε ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, γιὰ νὰ περιγράψει τὰ δύο συμπόσια πού διοργάνωσε τὸ 1180 ὁ αὐτοκράτορας Μανουὴλ Α΄ Κομνηνός (1143-1180) μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ γάμου τοῦ γιοῦ του Ἀλεξίου μὲ τὴν πριγκήπισσα Ἀγνή τῆς Γαλλίας. Στὴν εἰσαγωγὴ σχολιάζονται ὀρισμένες μαρτυρίες τοῦ κειμένου γιὰ τὸν ἵππόδρομο τῆς βασιλεύουσας καὶ τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα πού εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ, τὰ ὁποῖα πολὺ σπάνια ἀναφέρονται στὶς βυζαντινὲς πηγές.

Κρίσεις καὶ μενῆες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996), 149, A. Karpozelos, 2) *Eustathii Thessalonicensis, Opera Minora magnam partem inedita*. Recensuit P. Wirth (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae* XXXII), Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 2000, V, 4*, 32*, σμ. 2, 3) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 19, 4) A.F. Stone, «Eustathian Panegyric as a Historical Source», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 51 (2001), 226, σμ. 6, 247 καὶ σμ. 100, 250, σμ. 118.

9. «Unpublished Texts on S. Donatos of Euroia (BHG³ 2111-2112)», *Rivista di Studi Byzantini e Neoellenici* 31 (1994), 3-44.

Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθ. Ἀ.Δ. Κομίνη, παρουσιάζονται, σὲ πρώτη κριτικὴ ἔκδοση, οἱ δύο παραλλαγές τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Δονάτου, ἐπισκόπου Εὐροίας τῆς Ἠπείρου, γραμμένες σὲ σχετικὰ ἀπλούστερο γλωσσικὸ ἰδίωμα, καθὼς καὶ τὸ ἐγκώμιο στὸν ἴδιο ἅγιο, ἀγνώστου συγγραφέα, πού ἔχει συντεθεῖ σὲ λόγιο ὕφος, μὲ ἀρκετές, ὠστόσο, ἀποκλίσεις ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς κλασικῆς σύνταξης. Οἱ δύο παραλλαγές παρου-

σιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, γι' αυτό προκρίθηκε ή λύση τῆς χωριστῆς ἔκδοσής τους, ἐφόσον ἡ προσπάθεια ἀνασυνθέσεως ἐνὸς ὑποθετικοῦ ἀρχικοῦ κειμένου θὰ κατέληγε σὲ αὐθαίρετα ἀποτελέσματα. Ἄρκετὰ προβλήματα παρουσιάζει καὶ ἡ κριτικὴ ἀποκατάσταση τοῦ ἐγκωμίου. Ὅπως ἐπισημαίνεται πάντως στὴν εἰσαγωγὴ, ἡ συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν τριῶν ἔργων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἄγνωστος συγγραφέας τοῦ ἐγκωμίου εἶχε ὑπόψη του μίαν μορφή τοῦ Βίου πού συγγένευε, χωρὶς νὰ ταυτίζεται, μὲ τὴν παραλλαγὴ τοῦ κώδικα Ambrosianus D 92 sup., τὴν ὁποία προσπάθησε νὰ τροποποιήσει ἐπὶ τὸ λογιώτερον, κατὰ τὴν μέθοδο τοῦ Συμεῶν τοῦ Μεταφραστῆ. Ἐπίσης, παράλληλα μὲ τὸν σχολιασμό τῆς γλώσσας τῶν ἐκδιδόμενων ἔργων, ἀνιχνεύονται οἱ σχέσεις τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Δονάτου μὲ ἄλλα ἀγιολογικὰ κείμενα. Εἶναι πιθανὸ ὅτι τὸ κείμενό μας ἀπετέλεσε τὸ βασικὸ πρότυπο γιὰ τὴν συγγραφὴ τῆς βιογραφίας τοῦ ἁγίου Ὑπατίου Γαγγρῶν, μὲ τὴν ὁποία ἐμφανίζει πολλὰ θεματικὰ καὶ δομικὰ ὁμοιότητες.

Κρίσεις καὶ μνῆες: 1) E. Follieri, «S. Donato, vescovo di Evria in Epiro», *Byzantina Mediolanensia. V Congresso Nazionale di Studi Byzantini, Milano 19-22 Ottobre 1994*. Atta a cura di F. Conca, Μιλάνο 1996, 175, 2) *Byzantinische Zeitschrift* 92 (1999), 625 E. Follieri, 3) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 62.

10. «Ἀνέκδοτος κατηχητικὸς λόγος τοῦ Σαμουὴλ τοῦ Μαυρόποδος», *Ἑλληνικά* 45 (1995), 49-63.

Κριτικὴ ἔκδοση ἀπὸ τὸν κώδικα Scorialensis Υ-II-10 (265) τοῦ ἀνέκδοτου κατηχητικοῦ λόγου τοῦ Σαμουὴλ τοῦ Μαυρό-

ποδος, ὁ ὁποῖος ἐκφωνήθηκε ἐνώπιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Μιχαὴλ Γ' τοῦ τοῦ Ἀγχιάλου. Στὴν εἰσαγωγή προτείνεται νέα χρονολόγηση τοῦ κειμένου καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Σαμουήλ, ὅταν κάνει λόγο γιὰ τὰ συμπόσια ποῦ ὀργανώθηκαν ἐπ' εὐκαιρία μιᾶς αὐτοκρατορικῆς γαμήλιας τελετῆς, δὲν ἀναφέρεται στὸν γάμο τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννη Β' Κομνηνοῦ (1118-1143) τὸ 1104, ὅπως εἶχε ὑποστηρίζει παλαιότερα ὁ Darrouzès, ἀλλὰ σὲ ἐκεῖνον τοῦ γιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἰωάννη, τοῦ αὐτοκράτορα Μανουήλ Α', μὲ τὴν Μαρία τῆς Ἀντιοχείας (1161). Εἶναι συνεπῶς βέβαιο ὅτι ὁ Σαμουήλ, ὅταν ἐγκωμιάζει διὰ μακρῶν τὴν ἐγκράτεια κάποιου προηγούμενου πατριάρχη, θέλει νὰ τιμήσει τὴν μνήμη τοῦ Λουκά τοῦ Χρυσοβέργη, προκατόχου τοῦ Μιχαήλ. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης ὅτι ὁ Σαμουήλ δὲν ἦταν ἀδελφὸς κατὰ σάρκα τοῦ νεοκλεγέντος πατριάρχη, ὅπως εἶχε εἰκάσει ὁ Γάλλος ἐρευνητής, παρερμηνεύοντας ἓνα χωρίο τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἀπλῶς ἰσόβαθμός του στὴν ἱεραρχία τῶν κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐνδεχομένως ἀντίπαλός του κατὰ τὴν πατριαρχικὴ ἐκλογή.

Κρίσεις καὶ μνῆτες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996), 507, A. Karpozelos, 2) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 52, 3) M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005, 36, n. 70.

11. «Προβλήματα τῆς βυζαντινῆς σχεδιογραφίας», *Ἑλληνικά* 45 (1995), 277-302.

Στὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης παρατίθεται κατάλογος τῶν

σχεδῶν πού περιέχονται σέ τρεῖς σημαντικῆς σχεδογραφικῆς συλλογῆς, τοὺς κώδικες Laurentianus conv. Soppr. 2, Parisinus gr. 2556 καὶ Monacensis gr. 201, οἱ ὁποῖοι εἶχαν περιγραφεῖ πολὺ συνοπτικὰ στὸ παρελθόν ἀπὸ τὸν Browning. Ἐν συνεχείᾳ, ἐκδίδονται τέσσερα σχέδη, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, τόσο λόγῳ τῆς τεχνικῆς τους, ὅσο καὶ ἐξαιτίας τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων πού περιέχουν. Τὸ πρῶτο ἀποδίδεται στὸν σχεδογράφο Φύλακα, ἄγνωστο ἀπὸ ἄλλες πηγές, καὶ ἀποτελεῖ μικρὸ ἐγκώμιο τοῦ αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α΄ Κομνηνοῦ, οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ ὁποῖου ἐναντίον τῶν Οὐγγρων, τῶν Νορμανδῶν καὶ τῶν Σελτζούκων Τούρκων μνημονεύονται μὲ ἰδιαίτερα κολακευτικὰ σχόλια. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῆς Αὐλωνίας Βάρεως, πόλεως, ἡ ὁποία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Νικήτας Χωνιάτης στὴν *Ἱστορία* του, κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Μανουὴλ στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς. Τὸ δεύτερο κείμενο ἐγκωμιάζει κάποιον Ἀλέξιο Κομνηνό, ἐνδεχομένως γιὰ τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τῆς Ἄνας Κομνηνῆς, ἐνῶ τὸ τρίτο εἶναι μία ἄγνωστη ὡς τώρα μονωδία τοῦ Νικήτα Εὐγενειανοῦ γιὰ τὸν μέγα δρουγγάριο τῆς βίγλας Στέφανο Κομνηνό. Γνωστὸς ἕως σήμερα ἦταν μόνον ὁ ἐκτενέστερος ἐπιτάφιος τοῦ συγγραφέα γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο. Τὸ τέταρτο σχέδος ἀποδίδεται σὲ ἓνα χειρόγραφο στὸν Θεόδωρο Πρόδρομο καὶ εἶναι γραμμένο σὲ γλώσσα ἐμπλουτισμένη μὲ πολλὰ στοιχεῖα τῆς ὁμιλούμενης τῆς ἐποχῆς, ἡ ὁποία παρουσιάζει ἔντονες ὁμοιότητες μὲ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Πτωχοπροδρομικῶν ποιημάτων. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ συμβάλει στὴν διερεύνηση τοῦ ἀκανθώδους πάντοτε προβλήματος τῆς πατρότητας τῶν ἐν λόγῳ κειμένων.

Κρίσεις καὶ μενεῖς: 1) S. Mergiali, *L'Enseignement et les Lettrés*

pendant l'époque des Paléologues (1261-1453), Ἀθήναι 1996, 51, 2) M. Alexiou, «Ploys of Performance and Play in the Ptocho-prodromic Poems», *Dumbarton Oaks Papers* 53 (1999), 108-109, σημ. 42, 3) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Wien 2001, 47, 4) Ἰ. Βάσσης, «Τῶν νέων φιλολόγων παλαιίσματα. Ἡ συλλογὴ σχεδῶν τοῦ κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 92», *Ἑλληνικά* 52 (2002), 37, σημ. 5, 43, σημ. 38, 56, 58, 4) Σ. Χονδρίδου, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς σχεδογραφίας τὸν 11ο αἰῶνα», *Σύμμεικτα* 15 (2002), 149, σημ. 1, 5) M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005, 36, n. 150.

12. «Constantine Psaltopoulos and His Unpublished Address to Michael Hagiotheodorites», *Byzantinische Forschungen* 21 (1995), 159-165.

Πρώτη ἔκδοση τοῦ ἀνέκδοτου προσφωνητικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου Κωνσταντίνου Ψάλτοπούλου πρὸς τὸν λογοθέτη τοῦ δρόμου Μιχαὴλ Ἀγιοθεοδωρίτη, ὁ ὁποῖος παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. Scorialensis Υ-ΙΙ-10 (265). Στὴν εἰσαγωγὴ ἀπορρίπτεται ἡ παλαιότερη χρονολόγησις τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Kazhdan (1158), καὶ πιθανολογεῖται, μὲ βάση ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις, ὅτι ὁ λόγος ἐκφωνήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1176, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ στὸ Μυριοκέφαλο.

13. «Ὁ δεύτερος Βασιλικὸς Λόγος τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη καὶ οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ Παλαιολόγου στὴν Μ. Ἀσία», *Ἑλληνικά* 46 (1996), 51-58.

Ἐξετάζεται ἐκ νέου τὸ θέμα τῆς χρονολόγησής τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀνδρονίκου Β΄ στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ ΙΓ΄ αἰ. Μὲ βάση ἓνα χωρίο ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο δεύτερο Βασιλικὸ Λόγο τοῦ Μετοχίτη, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ρήτορας ἀναφέρεται στὴν ἐκστρατεία τοῦ 1290, ὅπως εἶχε ὑποθέσει παλαιότερα ὁ Ševčenko, καὶ ὄχι στὴν σύντομη μετάβαση τοῦ αὐτοκράτορα στὴν ἴδια περιοχὴ τὸ 1283-4, ὅπως ὑποστήριξε πρόσφατα ὁ Failler. Σχολιάζονται ἀκόμη οἱ πληροφορίες τοῦ Μετοχίτη γιὰ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα ποὺ εἶχαν κατασκευάσει οἱ Βυζαντινοὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Σαγγαρίου λίγῳ πρὶν ἀπὸ τὸ 1290.

Κρίσεις καὶ μνητεῖς: *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997), 517, A. Karpozelos.

14. «Γεώργιος μαῖστωρ Ἀγιοτεσσαρακοντίτης», *Ἑλληνικά* 46 (1996), 301-306.

Διευκρινίζονται ὀρισμένες πτυχὲς τοῦ βίου καὶ τῆς δραστηριότητος τοῦ διευθυντῆ τῆς σχολῆς τῶν ἀγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως Γεωργίου, μὲ βάση ἓνα σχέδος του, ποὺ ἐκδίδεται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ καὶ τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴν καταστροφὴ τοῦ κτηρίου τῆς σχολῆς ἀπὸ πυρκαϊά. Ἐπίσης ἐκδίδονται καὶ ὑπομνηματίζονται οἱ καταληκτήριοι ἱαμβικοὶ στίχοι ἐνὸς ἄλλου σχεδους τοῦ Γεωργίου, ὅπου ἀπευθύνεται ἔκκληση γιὰ βοήθεια πρὸς κάποιον μέγαν

λογιστήν Ἰωάννη, πού, σχεδόν μὲ βεβαιότητα, ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωάννη τὸν ἐκ Πούτζης, ἰσχυρὴ προσωπικότητα τῆς αὐλῆς τοῦ Μανουήλ Α΄. Γιὰ τὴν θυελλώδη σταδιοδρομία τοῦ Ἰωάννη μᾶς δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες ὁ Νικήτας Χωνιάτης. Ἡ προτεινόμενη ταύτιση μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσουμε κατὰ προσέγγιση τὸν χρόνο ἀκμῆς τοῦ Γεωργίου Ἀγιοτεσσαρακοντίτου στὰ μέσα τοῦ IB΄ αἰ.

Κρίσεις καὶ μνῆτες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997), 514, A. Karpozelos, 2) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 21, 3) Ἰ. Βάσσης, «Τῶν νέων φιλολόγων παλαιίσματα. Ἡ συλλογὴ σχεδῶν τοῦ κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 92», *Ἑλληνικά* 52 (2002), 38, σημ. 5, 54, 4) Σ. Χονδρίδου, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς σχεδολογίας τὸν 11ο αἰώνα», *Σύμμεικτα* 15 (2002), 149, σημ. 1.

15. «An Unpublished Anti-Latin Treatise of Manuel Moschopoulos», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 46 (1996), 251-264.

Τὸ *Κατὰ Λατίνων* ἔργο τοῦ γνωστοῦ φιλολόγου τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ΄ αἰ. Μανουήλ Μοσχοπούλου ἦταν ὡς τώρα ἐλάχιστα γνωστό. Ἡ ἔκδοση μιᾶς ἀκόμη βυζαντινῆς ἀντιλατινικῆς πραγματείας δὲν θὰ εἶχε, ἴσως, νόημα, ἂν ὁ Μοσχόπουλος δὲν πρωτοτυποῦσε στὴν διαπραγμάτευση ὀρισμένων θεολογικῶν θεμάτων σὲ σχέση μὲ προγενέστερους συγγραφεῖς παρόμοιων κειμένων. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ὁ συγγραφέας προσπαθεῖ νὰ ἀναιρέσει ὄχι τὰ παραδοσιακὰ ἐπιχειρήματα τῶν Δυτικῶν, πού γνώριζαν οἱ Βυζαντινοὶ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ τὶς ἀπόψεις γιὰ τὸ filioque σύγχρονων, σχολα-

στικῶν θεολόγων, πού εἶχαν γίνει γνωστὲς στὸ Βυζάντιο στὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰ., μέσω τῆς προπαγανδιστικοῦ χαρακτήρα συγγραφικῆς δραστηριότητος τῶν Δομηνικανῶν μοναχῶν τοῦ Πέρα. Οἱ θέσεις πού ἀναιρεῖ ὁ Μοσχόπουλος προέρχονται, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ ἀγίου Αὐγουστίνου ἀλλὰ καὶ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶχαν ἤδη μεταφρασθεῖ ἀπὸ τοὺς Δομηνικανοὺς καὶ κυκλοφοροῦνταν εὐρέως στοὺς κύκλους τῶν λογίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μία εἰκόνα τοῦ νέου πνεύματος πού διεῖπε τὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν Δυτικῶν τὴν περίοδο αὐτή, μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μελετώντας τὶς ἀνέκδοτες πραγματεῖες τοῦ Δομηνικανοῦ μοναχοῦ Σίμωνος, πού ἦσαν γραμμένες στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἀπευθύνονταν σὲ ὑψηλὰ ἱστάμενα πρόσωπα τῆς βασιλεύουσας (αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β', Μανουὴλ Ὁλόβωλο, Ἰωσήφ τὸν Φιλόσοφο). Ὁ Μοσχόπουλος, ἀνησυχώντας προφανῶς γιὰ τὴν ἐπίδραση πού ἦταν δυνατὸν νὰ ἀσκήσουν τὰ ἔργα αὐτὰ ἢ ἄλλα παρεμφερῆ, ἀποφάσισε νὰ συνθέσει τὴν ἐκδιδόμενη ἐδῶ πραγματεία, προκειμένου νὰ ἀντικρούσει τὶς νέες λατινικὲς θέσεις μὲ τρόπο συστηματικὸ καὶ συγκροτημένο. Ἀπόδειξη τῆς σημασίας πού ἀπέδωσαν στὴν προσπάθεια τοῦ Μοσχοπούλου οἱ τότε λόγιοι, εἶναι ὅτι μέρος τοῦ κειμένου ἐνσωμάτωσε μερικὰ χρόνια ἀργότερα σὲ δικό του θεολογικὸ πόνημα ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997), 552, E. Kislinger, 2) Ἰ. Ἀ. Δημητρακόπουλος, *Νικολάου Καβάσιλα κατὰ Πύρρωνος. Πλατωνικὸς σχεπτικισμὸς καὶ ἀριστοτελικὸς ἀντι-σχεπτικισμὸς στὴ βυζαντινὴ διανόηση τοῦ 14ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1999, 226, σημ. 347.

16. «Philologische und historische Probleme in der schedographischen Sammlung des Codex Marcianus gr. XI, 31», *Byzantion* 67 (1997), 252-263.

Διατυπώνονται όρισμένες σχέψεις για την προέλευση τής πολὺ γνωστῆς σχεδογραφικῆς συλλογῆς τοῦ χφ. Marcianus gr. XI, 31. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ κατονομαζόμενοι στὸ κείμενο σχεδογράφοι εἶναι μόνον δύο, ὁ Βασίλειος Κερκύρων καὶ ὁ Νικήτας Περιβλεπτηνός, οἱ ὅποιοι, σύμφωνα μὲ δική τους μαρτυρία, δίδαξαν στὴν σχολή τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ ὀρφανοτροφείου, δικαιολογεῖ τὴν διατύπωση τῆς εἰκασίας ὅτι ἡ συγκεκριμένη συλλογή ἀποτελοῦσε βιβλίον ἀσκήσεων ποὺ χρησιμοποιήθηκε, σὲ πρώτη φάση τουλάχιστον, στὴν συγκεκριμένη σχολή. Ἀποδεικνύεται ἐπίσης, μὲ προσαγωγή νέων στοιχείων, ἡ ταύτιση τοῦ Βασιλείου Κερκύρων μὲ τὸν γνωστὸ λόγιον μητροπολίτη Κερκύρας Βασίλειο Πεδιαδίτη, τὴν ὁποία πάντως εἶχε εἰκάσει ὁ Browning, χωρὶς ὅμως νὰ μπορέσει νὰ τὴν στηρίξει μὲ ἐπαρκῆ ἐπιχειρηματολογία. Σὲ παράρτημα, ἐκδίδονται τέσσερα σχέδη τῆς συλλογῆς ποὺ ἀπευθύνονται σὲ ἀνώτερους κρατικούς λειτουργούς, οἱ ὅποιοι δὲν κατονομάζονται. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐν λόγω ἀξιωματοῦχος εἶναι, ἐνδεχομένως, ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου Μιχαὴλ Ἀγιοθεοδωρίτης, ἐνῶ ὁ ἄλλος μπορεῖ ἴσως νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα Μαουήλ Α΄ Κομνηνό.

Κρίσεις καὶ μενῆς: 1) Ἰ. Βάσσης, «Τῶν νέων φιλολόγων παλαιίσματα. Ἡ συλλογή σχεδῶν τοῦ κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 92», *Ἑλληνικά* 52 (2002), 37, σημ. 5, 44, σημ. 40, 2) Σ. Χονδρίδου, «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς σχεδογραφίας τὸν 11ο αἰώνα», *Σύμμεικτα* 15 (2002), 149, σημ. 1.

17. «Fünf unedierte Texte des Konstantinos Manasses», *Rivista di Studi Byzantini e Neoellenici* N. S. 33 (1996), 279-292.

Στὸ πλαίσιο τῆς πολυσχιδοῦς συγγραφικῆς δραστηριότητος τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ ἐντάσσονται καὶ πέντε σχέδη, σχεδὸν ἄγνωστα στοὺς μελετητές, τὰ ὅποια ἐκδίδονται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά. Στὴν εἰσαγωγὴ διατυπώνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Μανασσῆς εἶχε ἐργασθεῖ ὡς διδάσκαλος στὴν Κωνσταντινούπολη.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 92 (1999), 189, E. Follieri, 2) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 33, 3) Ἰ. Βάσσης, «Τῶν νέων φιλολόγων παλαιίσματα. Ἡ συλλογὴ σχεδῶν τοῦ κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 92», *Ἑλληνικά* 52 (2002), 37, σημ. 5, 63.

18. «Βασιλείου Πεδιαδίτου ἀνέκδοτα ἔργα α) Συνοδικὴ ἀπόφασις καὶ Λόγοι (ὑπὸ Κ.᾽Α. Μανάφη), β) Σχέδη (ὑπὸ Ἰ.Δ. Πολέμη)», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 49 (1997), 1-62.

Ἡ δική μου συμβολὴ στὴν ἐργασία περιορίζεται στὴν ἔκδοση τῶν σχεδῶν τοῦ Βασιλείου Πεδιαδίτου, πού ἐπισημάνθησαν σὲ διάφορες σχεδογραφικὲς συλλογές. Ἡ ἔκδοση τῶν Λόγων τοῦ συγγραφέα ὀφείλεται στὸν καθ. Κ.᾽Α. Μανάφη, ἐνῶ ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ εἶναι κοινή. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὀρισμένα σχέδη, μὲ τὰ ὅποια ὁ Πεδιαδίτης, ὅπως ἀκριβῶς στὶς ὁμιλίαις του, παραπονεῖται γιὰ τὶς ἄδικαιες διώξεις πού

ύφίσταται καὶ ζητᾶ νὰ ἐνταχθεῖ καὶ πάλι στὴν ὁμάδα τῶν ἐμμίσθων κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι στὰ χειρόγραφα λανθάνουν καὶ ἄλλα σχέδη τοῦ ἴδιου συγγραφέα, τὰ ὁποῖα, ὥστόσο, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ταυτισθοῦν, ἐφόσον οἱ γραφεῖς τῶν χειρόγραφων συλλογῶν σχεδογραφίας ἐλάχιστα ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν κειμένων αὐτῶν στὸν πραγματικὸ συγγραφέα τους, μὲ ἀποτέλεσμα συχνὰ ἓνα ἔργο νὰ παραδίδεται ἀνώνυμο ἢ νὰ σώζεται στοὺς κώδικες μὲ διαφορετικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴν πατρότητά του.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 92 (1999), 191, A. Karpozelos, 2) M. Loukaki, «Les didascalies de Léon Valianitès: notes sur le contenu et la date», *Revue des Études Byzantines* 58 (2000), 247, σημ. 8, 3) E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 45, 4) Ἰ. Βάσσης, «Τῶν νέων φιολόγων παλαισματα. Ἡ συλλογὴ σχεδῶν τοῦ κώδικα Vaticanus Palatinus gr. 92», *Ἑλληνικά* 52 (2002), 37, σημ. 5, 43, σημ. 38, 55, 59, 63, 5) M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005, 58, n. 202.

19. «Ἡ ἡδονὴ τῆς θεωρίας τῶν ὄντων στὸν Θεόδωρο Μετοχίτη. Ἐπιδράσεις τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου καὶ τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου στὸν Ἡθικό», *Ἑλληνικά* 49 (1999), 245-275.

Προκαταρκτικὴ μελέτη τῶν ἀπηχῆσεων τῶν κειμένων τοῦ Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου καὶ τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου στὸν Ἡθικό. Τὰ πορίσματα τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἔχουν συμπεριληφ-

φθεῖ στο τέταρτο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς στήν νέα ἔκδοση τοῦ Ἑθικοῦ (βλ. αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 5).

20. « Ἡ κατά νοῦν ζωή. Μία ἀπόπειρα ἐρμηνείας τῶν δοκιμῶν 51 καὶ 410 τῶν Γνωμικῶν Σημειώσεων τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη», Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Περίοδος Β΄. Τεῦχος Τμήματος Φιλολογίας 8 (1999), 185-206.

Μέρος τῆς μελέτης, μὲ ἀρκετὲς τροποποιήσεις, ἔχει ἐνσωματωθεῖ στο τέταρτο κεφάλαιο τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἑθικοῦ (βλ. αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 5).

21. «A Note on the *Praefatio* of Nikephoros Basilakes», *Byzantinische Zeitschrift* 94 (2001), 605-607.

Ὁ Νικηφόρος Βασιλάκης, στήν ἀρχὴ τοῦ προλόγου ποὺ προέταξε στήν συνολικὴ ἔκδοση τῶν ἔργων του, θυμᾶται τὴν σύγκρουση ποὺ εἶχε, μερικὰ χρόνια πρὶν, μὲ κάποιον μὴ κατονομαζόμενο πατριάρχη, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε ἐπιβάλλει νὰ ἐρμηνεύει στοὺς μαθητές του τὶς ἐπιστολὲς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, μὲ βάση ἓνα συγκεκριμένο ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα, ἀπαγορεύοντας τὴν χρῆση ὁποιοῦδήποτε ἄλλου βοηθήματος. Οἱ σύγχρονοι ἐρευνητὲς ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ χωρίο θεώρησαν, σὲ πλήρη ὁμοφωνία, ὅτι γίνεται λόγος γιὰ λανθάνον ἢ χαμένο σήμερα ὑπόμνημα, γραμμμένο ἀπὸ κληρικὸ σύγχρονο τοῦ Βασιλάκη, ἴσως τὸν Μιχαήλ Ἰταλικό, ἢ τὸν ἴδιο τὸν πα-

τριάρχη πού ἀποτελεῖ στόχο τῆς κριτικῆς τοῦ συγγραφέα. Στὴν πραγματικότητα ὁ Βασιλάκης μιλά ρητὰ γιὰ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖο εἶχε συνταχθεῖ στὸ ἀπώτερο παρελθὸν ἀπὸ κάποιον συγγραφέα, πού ἤθελε νὰ κολακεύσει μίαν γυναῖκα ἀνόητη καὶ ματαιόδοξη. "Ἄν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα σὲ κείμενα τῆς Ἀγίας Γραφῆς τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος ἔχουν ὡς ἀποδέκτρια τὴν πρώτην αὐτοκράτειρα Μαρία τὴν Ἀλανή, γνωστὴ γιὰ τὴν ἐπιπολαιότητά της, εἶναι εὐλόγο τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πατριάρχης προσπαθοῦσε νὰ ἐπιβάλλει στὸν Βασιλάκη τὴν χρῆση τῶν ὑπομνημάτων, πού εἶχε γράψει ὁ Θεοφύλακτος στὶς ἀρχές τοῦ ΙΒ' αἰ. καὶ τὰ ὁποῖα, μισὸ σχεδὸν αἰῶνα ἀργότερα, εἶχαν καθιερωθεῖ ὡς ἐπίσημα διδακτικὰ ἐγχειρίδια.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005, 57, n. 196.

22. (σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθ. Π. Ἀ. Ἀγαπητό) «Πρὸς μιὰ κριτικὴ ἔκδοση τῶν ἐπιταφίων λόγων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ: Ἡ μονωδία *Εἰς τὸν τοῦ ἄκτουαρίου Ἰωάννου ἀδελφόν* (*OrFun.* 16)», *Λόγια καὶ δημῶδης γραμματεία τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεσαίωνα. Ἀφιέρωμα στὸν Εὐδοξο Θ. Τσολάκη. Πρακτικὰ Θ' Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης τοῦ Τομέα Μεσαιωνικῶν καὶ Νέων Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Τμήματος Φιλολογίας (11-13 Μαΐου 2000)*, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 2002, 139-160.

Παρουσιάζεται τὸ πρόγραμμα ἔκδοσης τῶν ἐπιταφίων λόγων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ποὺ ἔχω ἀναλάβει, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Π. Ἀ. Ἀγαπητό, γιὰ τὴν Bibliotheca Teubneriana. Ὡς πρῶτο δεῖγμα τῆς ἐργασίας μας ἐπανεκδίδεται ἡ μονωδία γιὰ τὸν ἀδελφὸ τοῦ ἄκτουαρίου Ἰωάννη, ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ πλημμελῶς ἀπὸ τὸν Κ. Σάθα. Στὴν εἰσαγωγὴ καταρτίζεται τὸ στέμμα τῶν κωδίκων ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο καὶ συζητοῦνται ὀρισμένα γενικότερα προβλήματα τῆς χειρόγραφης παράδοσης τῶν ὑπὸ ἔκδοση λόγων.

23. Μία μαρτυρία γιὰ τὶς τύχες τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰ., *Ἑλληνικά* 54 (2004), 107-108.

Ἐπισημαίνεται μιὰ ἀπήχηση ἀπὸ τὸ *Περὶ ἐνυπνίων* τοῦ Συνεσίου στὸ ἐγκώμιο γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο τοῦ Νικολάου Λαμπηνοῦ. Τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Συνεσίου ἀπο-

τελοῦσε προσφιλές ἀνάγνωσμα τῶν ἀνθρωπιστῶν λογίων τῆς ἐποχῆς, ὅποτε ἡ διαπίστωση αὐτῆ δὲν στερεῖται κάποιου ἐνδιαφέροντος, καθὼς μᾶς βοηθᾷ νὰ ἐντάξουμε στὸν κύκλο αὐτὸν καὶ τὸν Λαμπηρό.

24. Ἐνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ ΙΔ' αἰ. σχετικὴ μὲ μία κληρονομικὴ διένεξη, *Ἑλληνικά* 55 (2005), 249-260.

Ἐκδίδεται ἐπιστολὴ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ΙΔ' αἰ, μὲ τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας παρακαλεῖ τὸν ἀποδέκτη, ἀνώτατο κρατικὸ ἀξιωματοῦχο, νὰ μεσολαβήσῃ στὸν αὐτοκράτορα (Ἰωάννη Ε' Παλαιολόγο;), προκειμένου νὰ τοῦ ἐπιστραφοῦν τὰ χρήματα καὶ τὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα τοῦ πατέρα του ποὺ πέθανε κατὰ τὴν διάρκεια μιᾶς διπλωματικῆς ἀποστολῆς στὸ ἐξωτερικόν. Διατυπώνεται ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ πατέρας τοῦ συγγραφέα μετεῖχε στὴν διπλωματικὴ ἀποστολὴ στὴν Βενετία (περὶ τὸ 1365) τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου Δερμοκαΐτη, καθολικοῦ κριτῆ τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι φαίνεται πὼς καταχράσθησαν τὰ προσωπικὰ εἶδη τοῦ πατέρα τοῦ ἀνώνυμου συγγραφέα τῆς ἐπιστολῆς.

25. Nikephoros Blemmydes and Gregorios Palamas, *Gregorio Palamas e oltre. Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV secolo Bizantino*. A cura di A. Rigo (Orientalia Venetiana XVI), Firenze MMIV, 179-189

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς στὶς *Τριάδες* ἀναφέρεται στὰ ἀντιλα-

τινικά ἐπιχειρήματα κάποιου Νικηφόρου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ἄποψή του, ἀποστόμωσε τοὺς Δυτικούς. “Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητὲς θεωροῦν ὅτι ἔχει ὑπ’ ὄφιν του ἕναν ἐντελῶς σχηματικὸ καὶ περιορισμένης ἀξίας ἀντιλατινικὸ διάλογο τοῦ Νικηφόρου τοῦ ἡσυχαστῆ (ΙΓ’ αἰ.). Ὡστόσο, ἡ σύγκριση τῶν κειμένων τοῦ Παλαμᾶ μὲ τὴν Αὐτοβιογραφία τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη ἀποδεικνύει πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Νικηφόρος εἶναι ὁ Βλεμμύδης, τοῦ ὁποῖου ἀποσπάσματα ἀντιγράφει ὁ Παλαμᾶς στὸ ἔργο του σχεδὸν κατὰ λέξη. Ταυτόχρονα διαπιστώνεται ὅτι ὁ Παλαμᾶς ἀξιοποιεῖ τὴν θεωρία τοῦ Βλεμμύδη περὶ διακρίσεως οὐσίας καὶ θείων ἐνεργειῶν, γιὰ νὰ διατυπώσῃ τὶς δικές του σχετικὲς ἀπόψεις. Ἡ ἴδια ἐργασία μὲ ἐπουσιώδεις διαφορὲς δημοσιεύθηκε καὶ στὸ τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸν δάσκαλό μου, καθηγητὴ Ἄ. Δ. Κομίνη, στὴν *Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 51 (2003), 325-332.

26. Σχόλια σὲ δύο κείμενα τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτη, *Εὐεργεσίη. Τόμος χαριστήριος στὸν Παναγιώτη Κοντό*. Τόμος Α΄, Ἀθήνα 2006, 413-422.

Ἀπόπειρα μερικῆς ἀποκρυπτογράφησης δύο ἐπιστολῶν ἐν εἴδει σχεδου τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτη, ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ ὅπως παραδίδονται στὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸν Σ.Π. Λάμπρο.

27. Ἀρετὴ καὶ Λόγος: Παραδοσιακὰ μοτίβα καὶ νεωτε-
ρικὲς τάσεις στὸν ἐπιτάφιο Λόγο τοῦ Θεοδώρου Μετο-
χίτη γιὰ τὸν Ἰωσήφ τὸν Φιλόσοφο, *Εὐκαρπίας ἔπαι-
νος*. Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Π.Δ. Μαστροδημή-
τηρ, Ἀθήνα 2007, 923-944.

Προτείνεται μία νέα ἐρμηνεία τοῦ ἐπιταφίου Λόγου γιὰ τὸν Ἰωσήφ τὸν Φιλόσοφο, ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Θεο-
δώρου Μετοχίτη. Ἐπισημαίνονται πιθανὲς ἀπηχῆσεις ἀπὸ
τὸν Βίο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, ἐνῶ παράλλη-
λα τὸ κείμενο συσχετίζεται μὲ σύγχρονες ἐγκωμιαστικὲς ἀνα-
φορὲς γιὰ τὸν Ἰωσήφ, στὶς ὁποῖες τονίζεται ἡ προσπάθεια τοῦ
φιλοσόφου νὰ συνδυάσει τὴν χριστιανικὴ ἀρετὴ μὲ τὸν λόγο.
Πρόκειται γιὰ ἕνα θέμα κυρίαρχο στὶς πραγματεῖες τῶν
ἀνθρωπιστῶν λογίων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖο συμβάλλει
στὴν ἀνάδειξη τοῦ λόγου τοῦ Μετοχίτη σὲ ἕνα εἶδος μανιφέ-
στου τοῦ κύκλου του. Στὸ ἔργο αὐτὸ ἀποκρυσταλλώνονται
καὶ παίρνουν ὀριστικὴ πλέον μορφή οἱ θέσεις ποῦ εἶχε διατυ-
πώσει ὁ συγγραφέας ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς συγγραφικῆς τοῦ
σταδιοδρομίας.

γ. Διορθώσεις σὲ κείμενα

1. «Φιλολογικὲς παρατηρήσεις σὲ βυζαντινὰ ἀγιολογικὰ καὶ ῥητορικὰ κείμενα», *Ἑλληνικά* 40 (1989), 403-410.

Προτείνονται διορθώσεις σὲ ἀγιολογικὰ κείμενα ἐκδεδομένα ἀπὸ τὸν F. Halkin, στὸ βιβλίο του *Hagiologie byzantine*, Bruxelles 1986 καὶ σὲ ἄρθρο του στὸ περ. *Rivista di Studi Bizantini e Neellenici* N. S. 24 (1987), 7-27. Ἀνιχνεύεται ἐπίσης μία ἀναφορὰ στὴν Ὀδύσεια στὸ ἐγκώμιο τοῦ Νικολάου Μουζάλωνος γιὰ τὸν πατριάρχη Νικόλαο Γ', ἐνῶ ἐπισημαίνεται ἡ κατὰ λέξη ἀντιγραφή ἀποσπάσματος ἀντιλατινικοῦ κειμένου τοῦ Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ σὲ ἀντιρρητικὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ κατὰ τοῦ Προχόρου Κυδώνη.

2. «Φιλολογικὲς παρατηρήσεις στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος», *Ἑλληνικά* 41 (1990), 376-382.

Σειρὰ διορθώσεων καὶ ἐρμηνευτικῶν παρατηρήσεων στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος (ἔκδ. P. Gautier)

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 84-85 (1991-1992), 169, A. Karpozelos, 2) M. Mullett, *Theophylact of Ochrid. Reading the Letters of a Byzantine Bishop (Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs 2)*, Birmingham 1997, passim.

3. «Διορθώσεις σὲ βυζαντινὰ κείμενα», Ἑλληνικά 42 (1991-1992), 162-173.

Προτείνονται διορθώσεις σὲ κείμενα τῶν Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος, Μανουὴλ Στραβορωμανοῦ, Λέοντος τοῦ Σικελιώτου, Μιχαὴλ τοῦ τοῦ Ἀγχιάλου, Κωνσταντίνου Στιλιβῆ, Γρηγορίου Ἀντιόχου, Θεοδώρου Ἐξαπτερύγου, Λέοντος Μεγίστου, Νικηφόρου Χρυσοβέργη, Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀλανίας, Ἰωάννου Καματηροῦ, Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, Γρηγορίου Ἀκινδύνου, Φιλοθέου Κοκκίνου καὶ Ἀνδρέα Σκλέντζα.

Κρίσεις καὶ μνῆτες: 1) *Byzantinische Zeitschrift*, Supplementum Bibliographicum I (1994), 5, A. Karpozelos, 2) I. Vassis, «Ein alter Zeuge von zwei Briefe des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 46 (1996), 268, σημ. 11 καὶ 14, 269, σημ. 16 καὶ 18, 270-271, 273.

4. «Ποικίλα φιλολογικά», *Βυζαντιακά* 13 (1993), 97-118.

Φιλολογικὲς παρατηρήσεις στὸν *Πρεσβευτικὸν* τοῦ Θεοδώρου Μετοχίτη, στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Θεοδώρου Ποταμίου καὶ τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος καὶ στὰ ρητορικὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Ἀντιόχου.

Κρίσεις καὶ μνῆτες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 86-87 (1993-1994), 516, T. Koliass, 2) Γ. Παπαγιάννης, «Ἐπισημάνσεις σὲ μία ἐπιστολὴ (= Gautier 4) τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας», *Θεμέλιος. Τιμητικὸς τόμος Γ.Ν. Δημητροκάλλη*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Τμῆμα Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, Κομοτηνὴ 2003, 120, σημ. 25.

5. «Κριτικές και έρμηνευτικές παρατηρήσεις σέ βυζαντινά και μεταβυζαντινά ποιήματα», *Έλληνικά* 44 (1994), 357-367.

Προτείνονται όρισμένες διορθώσεις σέ δύο λόγια ποιήματα του Ίωάννου Δούκα, σέ άνώνυμο δημῶδες ποίημα για τον φθόνο, που εξέδωσε ό D. Reinsch, καθώς και στην *Ρίμα θρηνητική* του Ίωάννου Πικατόρου. Άποκαθίσταται επίσης ή διαταραγμένη σειρά των στίχων του ποιήματος για τον έρωτα από την γνωστή συλλογή του λεγόμενου Μαγγανείου Προδρομού, που εκδόθηκε πρόσφατα από την Μαρία Πέττα.

Κρίσεις και μνείες: 1) *Έλληνικά* 44 (1994), 529, Γ. Κεχαγιόγλου (ββκρ. του τόμου *Άρχές της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi*, Βενετία 1993), 2) M. Jeffreys, «Manganeios Prodromos Poem 45 and the Hazards of Editing Texts», *Έλληνικά* 45 (1995), 357-359, 3) *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996), 145, A. Karpozelos, 4) E. Trapp (έκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 18.

6. «Ποικίλα Έλληνικά I», *Δίπτυχα* 6 (1994-1995), 179-214.

Κριτικός σχολιασμός και άπόπειρα άποκατάστασης χωρίων διαφόρων βυζαντινών συγγραφέων (Χορίκιος Γάζης, Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως, Μεθόδιος Κωνσταντινουπόλεως, Κεκαυμένος, Θεοφύλακτος Άχρίδος, Νικόλαος Καλλικλής, Μιχαήλ Ίταλικός, Γεώργιος Τορνίκης, Κωνσταντίνος ό Νι-

καεύς, Νικηφόρος Βλεμμύδης, Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις, Μανουήλ Φιλῆς, Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος).

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 89 (1996), 145, A. Karpozelos, 2) *Byzantine Defenders of Images. Eight Saints' Lives in English Translation*. Edited by A.-M. Talbot, Washington, D.C. 1998, 69, σημ. 186, 3) Theodorus II Ducas Lascaris, *Opuscula Rhetorica*. Edidit A. Tartaglia (*Bibliotheca Teubneriana*), Μόναχο-Λειψία 2000, XVII.

7. «Φιλολογικὲς παρατηρήσεις σὲ κείμενα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ», *Παρνασσός* 33 (1991), 306-314.

Διορθώσεις σὲ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, ποὺ ἔχουν ἐκδοθεῖ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοὺς P. Gautier, A. Littlewood καὶ G. Weiss.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 88 (1995), 200, A. Karpozelos.

8. «Οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ἰγνατίου Διακόνου. Προβλήματα ἐρμηνείας καὶ κριτικῆς ἀποκατάστασης τοῦ κειμένου», *Ἑλληνικά* 48 (1998), 255-266.

Προτείνονται διορθώσεις στὴν νέα ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰγνατίου Διακόνου ἀπὸ τὸν Mango, ὕστερα ἀπὸ ἀντιβολὴ μὲ τὸ χειρόγραφο 588 τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 93 (2000), 257, A. Karpozelos, 2) Σ. Λαμπάκης, «Παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὶς

ὄψεις τῆς ἀρχαιογνωσίας στὸ ἔργο τοῦ Ἱγνατίου Διακόνου», *Οἱ Σκοτεινοὶ αἰῶνες στὸ Βυζάντιο (7ος-9ος αἰ.)* (Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν. Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Διεθνῆ Συμπόσια 9), Ἀθήνα 2000, 111, σημ. 11, 3) *Ἑλληνικά* 49 (1999), 199, σημ. 8, Ἰ. Βάσσης (ββκρ. τῆς ἐκδόσεως τοῦ Mango).

9. (σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθ. Ἰ.Ἐ. Στεφανῆ) «Δύο ἐπανεκδόσεις μοναστηριακῶν τυπικῶν», *Ἑλληνικά* 47 (1997), 275-287.

Παρατηρήσεις, κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς, στὸ κείμενο τῶν τυπικῶν τῆς Εὐεργέτιδος (ἔκδοση P. Gautier) καὶ τῆς Κοσμοσώτειρας (ἔκδοση Γ.Κ. Παπάζογλου).

10. «Κριτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς παρατηρήσεις σὲ κείμενα τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης», *Βυζαντινά* 21 (2000), 85-121.

Διορθώσεις σὲ ρητορικὰ κείμενα τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, ποὺ ἐκδόθηκαν πρόσφατα ἀπὸ τὸν Wirth, ὕστερα ἀπὸ ἀντιβολὴ μὲ τὸν βασικὸ κώδικα ποὺ τὰ παραδίδει, τὸν *Scorialensis Y-II-10* (265). Προτείνονται ἐπίσης ἀρκετὲς συμπληρώσεις στὸ ὑπόμνημα πηγῶν.

Στὴν συνέχεια ἀναγράφονται δύο ἀκόμη ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἐνσωματώθηκαν ἐξ ὀλοκλήρου κατόπιν σὲ ἄλλες δημοσιεύσεις καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν δὲν ὑποβάλλονται πρὸς κρίση.

1. «Ὁ μητροπολίτης Νικαίας Θεοφάνης καὶ τὸ *Περὶ θαβωρίου φωτὸς ἔργον αὐτοῦ*», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 47 (1987), 201-219.

Πρόδρομη ἀνακοίνωση ὀρισμένων πορισμάτων τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ βιβλίου μου γιὰ τὸν Θεοφάνη Νικαίας (βλ. αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 1).

Κρίσεις καὶ μνεῖες: Δ.Ζ. Σοφιανοῦ, «Δύο μετεωρικὰ χειρόγραφα πελοποννησιακῆς προελεύσεως» *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 10 (1990), 90, σημ. 2.

2. «Δύο ἀνέκδοτοι κανόνες πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου, ποιήματα Ἰωάννου τοῦ Σγουρηῆ», *Δίπτυχα* 5 (1991), 149-171.

Οἱ δύο κανόνες τοῦ Ἰωάννου Σγουρηῆ ἀνατυπῶνονται στὴν συνολικὴ ἔκδοση τῶν κανόνων πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου (βλ. αὐτοτελῆ δημοσιεύματα, ἀριθ. 2).

Κρίσεις καὶ μνεῖες: E. Trapp (ἐκδ.), *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität. Verzeichnis der Abkürzungen*, Βιέννη 2001, 28.

δ. Βιβλιοκρισίες

1. Χ.Γ. Σωτηρόπουλος, *Θέματα Θεολογίας τοῦ ΙΔ' αἰῶνος*, Ἀθῆναι 1987: *Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 47 (1987), 466-470.
2. Michael Psellus, *Orationes Panegyricae*. Edidit G. Dennis, Stutgardiae et Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, MCMXCIV: *Παρνασσός* 34 (1994), 498-501.
3. Michael Psellus, *Orationes Forenses et Acta*. Edidit G. Dennis, Stutgardiae et Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, MCMXCIV: *Παρνασσός* 34 (1994), 501-502.
4. Michaelis Pselli, *Poemata*. Edidit L.G. Westerink, Stutgardiae et Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri, MCMXCII: *Παρνασσός* 34 (1994), 502-503.
5. Theodoros Metochites, *On Philosophic Irony and Greek History. Miscellanea 8 and 93*. Edited with Introduction, Translation and Notes by P.A. Agapitos, K. Hult, and O. L. Smith †, Λευκωσία-Göteborg 1996: *Ἑλληνικά* 48 (1998), 201-204.
6. Ἀγίου Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλείστου, *Συγγράμματα*. Α'. *Δέκα Λόγοι περὶ τῶν Χριστοῦ ἐντολῶν* (Ἐκδίδει Ἱ.Ἐ. Στεφανῆς) Β'. *Πεντηκοντακέφαλον* (Ἐκδίδει

- Π. Σωτηρούδης), Πάφος 1996: 'Ελληνικά 48 (1998), 389-396.
7. 'Ι. 'Α. Δημητρακόπουλος, *Αύγουστίνος και Γρηγόριος Παλαμαῖς. Τὰ προβλήματα τῶν ἀριστοτελικῶν κατηγοριῶν και τῆς τριαδικῆς ψυχολογίας*, Ἀθήνα 1997: *Βυζαντινά* 19 (1998), 401-403.
- Κρίσεις και μνεῖτες:** Σ. 'Ι. Κουρούσης, Ἀθηνᾶ 82 (1997-1999), 322, σημ. 1 (ββκρ. τῆς ἔκδοσης Barlaam Calabro, *Opere contro i Latini*. Introduzione, storia dei testi, edizione critica, traduzione e indici a cura di A. Fyrigos, I-II (Studi e Testi 347), Βατικανὸ 1998).
8. *AETOS. Studies in Honour of C. Mango presented to him on April 14, 1998*. Edited by I. Ševčenko and I. Hutter, Στουτγάρδη-Λειψία 1998: 'Ελληνικά 49 (1999), 200-206.
9. M.D. Lauxtermann, *The Spring of Rhythm. An Essay on the Political Verse and Other Byzantine Metres*, Βιέννη 1999: 'Ελληνικά 50 (2000), 383-386.
10. J.M. Featherstone, *Theodore Metochites's Poems to Himself*. Introduction, Text and Translation (*Byzantina Vindobonensia* XXIII), Βιέννη 2000: 'Ελληνικά 51 (2001), 186-201.
11. M. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz* (*Wiener Byzantinistische Studien* XXII), Βιέννη 1999: *Βυζαντινά* 21 (2000), 643-645.

12. *Dumbarton Oaks Papers* 53 (1999): *Βυζαντινά* 21 (2000), 645-648.
13. *The Life of St. Lazaros of Mount Galesion. An Eleventh Century Pillar Saint*. Introduction, Translation and Notes by R.P.H. Greenfield, Washington, D.C. 2000: *Βυζαντινά* 21 (2000), 648-650.
14. Φ.Χ. Κολοβοῦ, *Μιχαήλ Χωνιάτης. Συμβολή στή μελέτη τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου. Τὸ Corpus τῶν ἐπιστολῶν (Πονήματα. Συμβολές στήν ἔρευνα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Γραμματείας 2)*, Ἀθήναι 1999: *Byzantinische Zeitschrift* 94 (2001), 727-728.
15. O. Kresten, *Die Beziehungen zwischen den Patriarchaten von Konstantinopel und Antiocheia unter Kallistos I und Philotheos Kokkinos im Spiegel des Patriarchatsregister von Konstantinopel (Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 2000, Nr. 6)*, Mainz-Στουτγάρδη 2000: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 52 (2002), 417-419.
16. Eustathii Thessalonicensis, *Opera Minora magnam partem inedita*. Recensuit P. Wirth (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXXII*), Βερολίνο-Νέα Ὑόρκη 2000: *Ἑλληνικά* 52 (2002), 395-399.
17. *Dumbarton Oaks Papers* 55 (2001): *Βυζαντινά* 23 (2002-2003), 465-468.

18. Ἄ. Κόλτσιου-Νικηῖτα, *Τὸ κύρος τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολική πραγματεία*, Θεσσαλονίκη 2000: *Βυζαντιακά* 22 (2002), 315-316.
19. Annae Comnenae, *Alexias*. Recensuerunt D.R. Reinsch et A. Kambylis, Pars Prior. Prolegomena, Pars altera, Indices (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis, vol. XL/1-2), Apud W. de Gruyter et socios, Berolini et Novi Eboraci MMI: *Βυζαντιακά* 24 (2004), 410-412.
20. Anonymi Professoris, *Epistulae*. Recensuit A. Markopoulos (Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXXVII), Walter de Gruyter, Berolini et Novi Eboraci MM, *Βυζαντιακά* 24 (2004), 413-420.
21. Leon Magistros Choiosphaktes, *Chiliostichos Theologia. Editio princeps*. Einleitung, kritischer Text, Übersetzung, Kommentar, Indices besorgt von Ioannis Vassis (*Supplementa Byzantina*, Band 6), Berlin-New York 2002: *Βυζαντινὰ* 24 (2004), 517-538
22. Eustathii Antiocheni, *Opera quae supersunt omnia*, edidit J. Declerck (CCSG 51), Turnhout 2002: *Ἑλληνικά* 54 (2004), 121-124.
23. *Actes de Vatopedi* I, Paris 2001: *Μεκεδονικά* 33 (2003), 366-368.
24. *Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches*,

- bearbeitet von F. Dölger. 1. Teil. 2 Halbband. Zweite Auflage neu bearbeitet von A.E. Müller, München 2003: *Ἑλληνικά* 55 (2005), 337-338.
25. Σ. Λαμπάκης, Γεώργιος Παχυμέρης, πρωτέκδικος και δικαιοφύλαξ. *Εἰσαγωγικὸ δοκίμιο*, Ἀθήνα 2004: *Byzantinische Zeitschrift* 98 (2005), 591-592.
26. B. Bydén, *Theodoros Metochites' Stoikheioses Astronomie and the Study of Natural Philosophy and Mathematics in Early Palaiologan Byzantium*, Göteborg 2003: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 55 (2005), 317-319.
27. J. Nadal Canellas, *La resistance d'Akindynos à Grégoire Palamas. Enqueté historique avec traduction et commentaire des quatre traités édités recemment*, vol 1-2, Leuven 2006: *Byzantinische Zeitschrift* 100 (2007), 241-247.
28. Constantinos Stilbes, *Poemata*. Recensuerunt J. Diethart et W. Horandner (Bibliotheca Teubneriana), Monachi et Lipsiae 2005: *Βυζαντιακά* 26 (2007), 351-354.
29. Demetrii Chomateni, *Ponemata Diaphora*. Recensuit G. Prinzig (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Berolinensis XXVII), Berolini et Novi Eboraci MMII: *Βυζαντιακά* 26 (2007), 354-364.

30. Λ.Γ. Μπενάκης, *Βυζαντινή φιλοσοφία. Κείμενα και μελέτες*: Έλληνικά 54 (2004), 378-380.
31. *Rhetoric in Byzantium. Papers from the Thirty-fifth Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, University of Oxford, March 2001*, επιμ. E. Jeffreys (Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications, 11), Aldershot, Ashgate Variorum 2003: Έλληνικά 54 (2004), 375-378.
32. M. Loukaki, *Discours annuels en l'honneur du patriarche George Xiphilin* (μτφρ. C. Jouanno), Paris 2005: Έλληνικά 57 (2007), 423-428.
33. Νεκρολογία: Α.Δ. Κομίνης, *Βυζαντιακά* 26 (2007), 397-398.

ε. Μεταφράσεις

Μιχαήλ Ἀτταλειάτης, *Ἱστορία, Μετάφραση, εἰσαγωγή, σχόλια* Ἰ.Δ. Πολέμης, Ἐκδόσεις Κανάκη, Ἀθήνα 1997.

Ἡ μετάφραση ἀπευθύνεται στὸ εὐρὸ κοινό. Στὴν σύντομη εἰσαγωγή καὶ τὶς σημειώσεις ποὺ συνοδεύουν τὸ κείμενο παρέχονται στὸν ἀναγνώστη οἱ ἀπολύτως ἀπαραίτητες πληροφορίες γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἀφήγησης τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκεται ἡ πρωτότυπη πραγματέυση τῶν ἐγειρόμενων κάθε φορὰ χρονολογικῶν, προσωπογραφικῶν ἢ ἄλλων ζητημάτων.

Κρίσεις καὶ μνεῖες: 1) *Byzantinische Zeitschrift* 92 (1999), 186 A. Karpozelos, 2) V. Katsaros, *Τὸ δραματικὸ στοιχεῖο στὰ ἱστοριογραφικὰ ἔργα τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰώνα* (Μιχαήλ Ἀτταλειάτης, Μιχαήλ Ψελλός, Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Νικήτας Χωνιάτης), *L'écriture de la memoire. La litterarité de l'historiographie. Actes du IIIe colloque international philologique, Nicosie, 6-7-8 mai 2004, organisé par l'E.H.E.S.S. et l'Universite de Chypre sous la direction de P. Odorico-P.A. Agapitos-M. Hinterberger, Paris 2006, 289, σημ. 26 καὶ passim.*

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΠΟΛΕΜΗΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΑΘΗΝΑ 2008

[81]

